

Materiały
edukacyjne
do wystawy
elementarnej

POLSKI WYSIĘK ZBROJNY

W I WOJNIE ŚWIATOWEJ
1914–1918

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

POLSKI WYSIĘK ZBROJNY W I WOJNIE ŚWIATOWEJ 1914-1918

Materiały edukacyjne
do wystawy elementarnej
Instytutu Pamięci Narodowej

Oddziałowe Biuro Edukacji
Narodowej IPN we Wrocławiu

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Wrocław 2022

POLSKI WYSIĘK ZBROJNY W I WOJNIE ŚWIATOWEJ 1914–1918

Materiały edukacyjne

do wystawy elementarnej Instytutu Pamięci Narodowej

Wydawnictwo przygotowane przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu, ul. Długosza 48, 51–162 Wrocław

Wystawa: dr Andrzej Olejniczak

Moduł edukacyjny: dr Piotr Ruciński

Strefa edukacji: dr Piotr Ruciński

Recenzje merytoryczne: dr hab. Jerzy Kirszak, dr hab. Filip Musiał (wystawa), dr Andrzej Olejniczak (materiały edukacyjne)

Recenzja metodyczna: dr Aleksandra Rybińska-Bielecka

Fotografie i dokumenty: Narodowe Archiwum Cyfrowe, zbiory Daniela Koresia, domena publiczna

Na okładce: Sztandar ofiarowany Armii Polskiej we Francji przez mieszkańców Filadelfii, 1918 r. (fot. NAC)

Projekt graficzny i skład w oparciu o layout wystaw elementarnych: Robert Klementowski

© Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział we Wrocławiu

Wrocław 2022

ISBN 978-83-8229-450-7 (druk)

ISBN 978-83-8229-451-4 (pdf)

SPIS TREŚCI

- 7 Wystawy elementarne Instytutu Pamięci Narodowej
- 9 Legiony Polskie
- 21 Korpusy polskie na Wschodzie
- 32 Armia Polska we Francji
- 44 Polskie formacje wojskowe podczas I wojny światowej w liczbach
- 46 Kalendarium
- 50 Moduł edukacyjny
- 68 Wybrana bibliografia
- 69 Polecamy

Biuro werbunkowe Legionów Polskich w Krakowie, 1914 r. (NAC)

Wystawy elementarne Instytutu Pamięci Narodowej

Kilka słów o projekcie

Wystawy elementarne stanowią niezwykle istotny segment działalności pionu edukacyjnego Instytutu Pamięci Narodowej. W swoich założeniach mają one służyć prezentowaniu i przybliżaniu podstawowych zagadnień z historii Polski XX w. Dedykowane są niezliczonym podmiotom i placówkom w kraju i za granicą. Wystawy uwzględniają najnowsze badania historyków. Składają się z kilkunastu plansz, ujmujących poszczególne tematy w sposób możliwie kompleksowy. Szczególnie ważne jest przy tym, aby opatrzone bogatym materiałem ikonograficznym teksty nie przytłaczały odbiorcy nadmiarem informacji. Wszystkie wystawy elementarne IPN są publikowane w internecie na naszych stronach (ipn.gov.pl, zakładka „edukacja”). To umożliwia pobranie materiału przez dowolną liczbę odbiorców.

Wśród zaplanowanych na 2020 r. projektów wystawienniczych Instytutu Pamięci Narodowej znalazł się temat aktywności bojowej Polaków podczas I wojny światowej. Wystawa „Polski wysiłek zbrojny w I wojnie światowej 1914–1918”, przygotowana przez dr. Andrzeja Olejniczaka z Oddziału IPN we Wrocławiu, zawiera kompleks informacji, opatrzonych interesującymi ilustracjami, dotyczącymi oddziałów polskich, organizowanych podczas Wielkiej Wojny. Warto podkreślić, że obok epopei Legionów Polskich oraz Armii Polskiej we Francji autor wiele uwagi poświęcił stosunkowo słabo znanym oddziałom polskim, tworzącym na terytoriach późniejszej Białorusi, Rosji i Ukrainy, a w szczególności korpusom polskim organizowanym na Wschodzie w latach 1917–1918. Niniejsza publikacja zawiera pełną pod względem merytorycznym wersję wystawy. Dodatkowo została wzbogacona o materiały edukacyjne, mające pomóc w przygotowaniu zajęć dydaktycznych poświęconych tej tematyce.

Mam nadzieję, że nasza broszura w zadowalającym stopniu zaspokoi potrzeby nauczycieli, chcących przybliżyć złożoną problematykę zbrojnych akcji Polaków podczas I wojny światowej.

dr Katarzyna Pawlak-Weiss
p.o. naczelnik Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej IPN we Wrocławiu

Wskazówki, jak korzystać z materiałów edukacyjnych do wystawy elementarnej IPN

- ▶ Warto zwrócić uwagę na części składowe materiałów edukacyjnych, co ułatwi Państwu pracę i pozwoli zmaksymalizować rezultaty.
- ▶ Broszura zawiera całą wystawę elementarną, czyli 12 plansz.
- ▶ Zaproponowany materiał historyczny nie różnicuje treści przeznaczonych do prezentacji w klasach szkoły podstawowej i klasach szkoły ponadpodstawowej.
- ▶ Po każdej planszy znajduje się moduł „Strefa edukacji”, pozwalający na łatwiejsze przygotowanie się do omówienia tej części wystawy. Moduł „Zwróć uwagę na” umożliwia uporządkowanie toku narracji według najważniejszych zagadnień, odnosi się bowiem do tekstu wystawy i materiału ikonograficznego. Natomiast moduł „Czy wiesz, że” pozwala na rozszerzenie i wzbogacenie informacji bez konieczności korzystania z dodatkowych opracowań.
- ▶ Ostatnia plansza wystawy zawiera zestawienie liczebności wojsk polskich podczas I wojny światowej. W broszurze została ona wzbogacona o kalendarium lat 1908–1919, ujmujące najważniejsze wydarzenia, związane z udziałem formacji polskich w konflikcie światowym.
- ▶ Na końcu został umieszczony moduł edukacyjny, stanowiący propozycję rekapitulacji materiału prezentowanego na wystawie. Składa się on z ćwiczeń dla ucznia, o zróżnicowanym stopniu trudności i gotowych do wykorzystania w trakcie zajęć lekcyjnych. Dla uczniów szkół ponadpodstawowych przygotowano propozycje kilku tematów esejów oraz ćwiczenia obejmujące pracę z tekstami źródłowymi.
- ▶ W materiałach edukacyjnych zamieszczono również spis publikacji poświęconych tematyce związanej z polskim wysiłkiem zbrojnym podczas I wojny światowej oraz propozycje gotowych materiałów edukacyjnych i popularyzatorskich, które można znaleźć w internecie, a także adresy portali, które mogą się przydać dociekliwym czytelnikom broszury i odbiorcom wystawy.

Powodzenia!

LEGIONY POLSKIE

W czerwcu 1908 r. Kazimierz Sosnkowski założył we Lwowie Związek Walki Czynnej, czyli konspiracyjną, ponadpartyjną organizację wojskową, której jawną emanacją były od 1910 r. Związek Strzelecki we Lwowie i Towarzystwo Strzeleckie w Krakowie. W 1912 r. powstała Komenda Główna ZWC (i Związków Strzeleckich) z Józefem Piłsudskim jako komendantem głównym.

Rada Główna Związku Walki Czynnej, 1914 r. (NAC)

POLACY!

Podajemy do wiadomości następujące odezwy Rządu narodowego:

POLACY!

W Warszawie utworzył się Rząd Narodowy. Obowiązkiem wszystkich Polaków jest skupić się solidarnie pod Jego Władzą. Komendantem polskich sił wojskowych mianowany został ob. Józef Piłsudski, którego rozporządzeniom wszyscy ulegać winni.

RZĄD NARODOWY.

Warszawa 3 sierpnia 1914.

RZĄD NARODOWY.

Wybiła godzina rozstrzygająca! Polska przestała być niewolnicą i sama chce stanąć o swoim losie, sama chce budować swą przyszłość, rzucając na szalę wypadków własną siłę orężną. Kadry armii polskiej wkroczyły na ziemię KRÓLESTWA POLSKIEGO, zajmując ją na rzecz jej właściwego, istotnego, Jedynego gospodarza — LUDU POLSKIEGO, który ją swą krwawicą użyźnił i wzbogacił. Zajmują ją w imieniu Władzy Naczelnej Rządu Narodowego. Miesiemy całemu Narodowi rozkucie kajdan, poszczególnym zaś jego warstwom warunki normalnego rozwoju.

Z dniem dzisiejszym CAŁY NARÓD skupić się winien w jednym obozie, pod kierownictwem RZĄDU NARODOWEGO. Po za tym obozem zostaną tylko zdrzący, dla których potrafimy być bezwzględni.

KOMENDANT GŁÓWNY WOJSKA POLSKIEGO
Józef Piłsudski.

Na ziemię polską zabornu rosyjskiego, do kraju niewoli i najokrutniejszego gwałtu wszedł polski żołnierz.

Strzelcy zdobyli Miechów i okolice miejscowości i w zupełnym porozumieniu z armią austriacką maszerują na Jędrzejów — Kielce ku Warszawie.

Ludność wita z entuzjazmem znak ORŁA BIAŁEGO. W kadry strzeleckie garną się tłumnie chłopcy i robotnicy Królestwa, szczęśliwi, że ich powołano do walki z Rosją. Żywność i wszelkie potrzeby dostarczane są z zapalem. Komenda wojsk polskich organizuje władzę cywilną i powołała najwybitniejszych obywateli miejscowych do objęcia wszystkich działań samorządnej administracji, tworzy milicję. Na murach osad i miasteczek widnieją odezwy RZĄDU NARODOWEGO I KOMENDANTA GŁÓWNEGO.

Bracia! Wyzwoliła się dusza Narodu z niewiary we własne siły. Śmiały marsz strzelców polskich do Królestwa postawił sprawę polską.

Nieugięta dążność do Niepodległości przetwarza się w czyn, w rzeczywistość! — Pulki strzeleckie ponurające się ku Warszawie stworzyły w dziejach Polski nową kartę. Nigdy okoliczności nie składały się bardziej pomyślnie do walki z Rosją. Jesteśmy sprzymierzeńcami Austrii — w dzisiejszym układzie stosunków im więcej ziem polskich zajmą wojska austriackie, tem dla nas lepiej, gdyż walcząc o swoje interesy mocarstwowe, Austrija popiera równocześnie sprawę polską.

Od nas samych, od naszej ofiarności, siły organizacyjnej i zdecydowania zależy przyszłość narodu.

W obliczu Niepodległości niema miejsca na wąśnie społeczne i partyjne: istnieje jedno tylko pytanie — czy jesteśmy zdolni spełnić obowiązek narodowy? — Nie uleknijmy się danią krwi i mienia — całą mocą narodu poprzyjmy braci walczących w Królestwie.

KOMISJA SKONFEDEROWANYCH STRONNICTW NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH objęła w dniu dzisiejszym zastępstwo RZĄDU NARODOWEGO, utworzonego w Warszawie. K. S. S. M. będzie pośredniczyła pomiędzy Galicją a Rządem Narodowym, informowała o biegu wypadków, organizowała pomoc w walce przeciw Rosji.

Wydział Skarbowy (Polski Skarb wojskowy) zostanie w najbliższych dniach ujawniony.

Komisja skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych
jako zastępstwo Rządu Narodowego w Warszawie.

KRAKÓW, 10 sierpnia 1914 r.

◀
Odezwy: Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych oraz tzw. Rządu Narodowego, ogłoszone po wybuchu I wojny światowej, 1914 r. (NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ fakt, że twórcami Związku Walki Czynnej (ZWC) byli napływający z Królestwa Polskiego członkowie Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej (OB PPS) i weterani rewolucji 1905 r.;
- ▶ cel działalności OB PPS podczas rewolucji;
- ▶ dążenie kierownictwa ZWC, aby dla działalności niepodległościowej tej organizacji pozyskać także środowiska i ludzi niewykazujących sympatii lewicowych;
- ▶ wpływ polityki władz austriackich na rozwój polskich organizacji paramilitarnych. Władze te, spodziewając się wojny ogólnoeuropejskiej, sprzyjały szkoleniu wojskowemu młodzieży, nawet pod polskimi hasłami patriotycznymi;
- ▶ zaplecze polityczne ruchu strzeleckiego, które pod koniec 1912 r. utworzyło Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych;
- ▶ stosunek działających w Galicji partii i środowisk – zwłaszcza w okresie wojen bałkańskich 1912–1913 – do ruchu strzeleckiego i koncepcji udziału w wojnie przeciw Rosji (ze szczególnym uwzględnieniem konserwatystów zachodnio- i wschodniogalicyskich oraz Narodowej Demokracji);
- ▶ stanowisko dowództwa niemieckiego i austro-węgierskiego w sprawie polskiej w momencie wybuchu I wojny światowej, wyrażone w specjalnie wydanej wówczas odezwie (zob. ilustrację na s. 10): do czego się zobowiązywano, co pomijano i do jakich wyobrażeń się odwoływano w celu zdobycia poparcia Polaków;

Czy wiesz, że...

- ▶ w czasie, gdy Kazimierz Sosnkowski zakładał ZWC, Józef Piłsudski przygotowywał słynny atak terrorystyczny na rosyjski pociąg pocztowy. Akcją przeprowadzono 26 września 1908 r. pod Bezdanami. Zdobyte w akcji pieniądze pozwoliły na dalszą działalność niepodległościową, której centrum stała się Galicja, gdzie Piłsudski wkrótce zamieszkał.
- ▶ oprócz towarzystw inspirowanych przez ZWC w zaborze austriackim przed I wojną światową działały inne organizacje o charakterze paramilitarnym. Na przełomie 1911 i 1912 r. zaczęły powstawać Polowe Drużyny Sokole, związane z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół”, na wschód od Sanu znaczną popularność wśród polskiej młodzieży chłopskiej zyskały natomiast Drużyny Bartoszowe.
- ▶ członkami galicyjskich organizacji paramilitarnych było wielu przyszłych wybitnych dowódców Wojska Polskiego. Aktywność na tym polu wykazywali m.in. Józef Haller, Marian Januszajtis, Władysław Sikorski czy Edward Śmigły-Rydz.

▶
*Odezwa
naczelnego dowództwa
niemieckich i austro-
węgierskich
wojsk wschodnich do
mieszkańców
Królestwa Polskiego,
1914 r.
(NAC)*

Odezwa do Polaków.

Zbliża się chwila oswobodzenia z pod jarzma moskiewskiego.

Sprzymierzone wojska Niemiec i Austro-Węgierskie przekroczą wkrótce granicę Królestwa Polskiego. Już cofają się Moskale. Upada ich krwawe panowanie, ciężące na was do stu przeszło lat. Przychodzimy do Was jako przyjaciele. Zaufajcie nam!

Wolność Wam niesiemy i niepodległość, za którą tyle wycierpieli ojcowie Wasi. Niech ustąpi barbarzyństwo wschodnie przed cywilizacją zachodnią, wspólną Wam i nam.

Powstańcie, pomni Waszej przeszłości, tak wielkiej i pełnej chwały.

Połączcie się z wojskami sprzymierzonymi. Wspólnymi siłami wypędzimy z granic Polski azjatyckie hordy.

Przynosimy też wolność i swobodę wyznaniową, poszanowanie religii, tak strasznie uciskanej przez Rosję. Niech z przeszłości i z teraźniejszości przemówią do was jęki Sybiru i krwawa rzeź Pragi i katowania Unitów.

Z naszymi sztandarami przychodzi do was wolność i niepodległość.

Naczelnie dowództwo niemieckich i austro-węgierskich armii wschodnich.

LEGIONY POLSKIE

Równolegle od 1909 r. działała w Galicji organizacja Armia Polska, która wkrótce przekształciła się w Polskie Drużyny Strzeleckie. Przywódcami nowej formacji byli Mieczysław Neugebauer, Henryk Bagiński i Marian Januszajtis. Organizacje te po zjednoczeniu latem 1914 r. i podporządkowaniu się Józefowi Piłsudskiemu stały się załóżkiem późniejszych Legionów Polskich. 6 sierpnia 1914 r. Pierwsza Kompania Kadrowa (złożona po połowie ze strzelców i drużyniaków) wyruszyła z Krakowa na bój z Rosją o niepodległość Polski.

▲ Oficerowie I Brygady Legionów:
Kazimierz Sosnkowski (z lewej) i Zygmunt Klemensiewicz, 1914–1917
(NAC)

▶ Józef Piłsudski, brygadier Legionów Polskich, 1916 r.
(NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ rodowód polityczny Armii Polskiej i Polskich Drużyn Strzeleckich (PDS) – organizacji, których członkowie wraz z kolegami z towarzystw strzeleckich w obliczu wojny uznali autorytet Józefa Piłsudskiego i ruszyli do walki z Rosją;
- ▶ uwarunkowania decyzji komendanta ZWC, aby walkę o niepodległość Polski w I wojnie światowej rozpocząć u boku zaborcy austriackiego i we współpracy z nim;
- ▶ cele, jakie przyświecały Józefowi Piłsudskiemu, gdy ogłosił odezwę Rządu Narodowego;
- ▶ reakcje ludności Królestwa Polskiego na wkraczające oddziały strzelców, ich działalność oraz inicjatywy, zarówno polityczne, jak i wojskowe; z czego wynikały i o czym świadczyły odnotowywane wówczas niechętnie postawy;
- ▶ oczekiwania, jakie wobec akcji strzelców prezentowali politycy austriaccy;
- ▶ motywacje poszczególnych grup polityków galicyjskich, którzy stali za utworzeniem Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN).

Julian Stachiewicz,
oficer legionowy i Polskiej
Organizacji Wojskowej
(NAC)

Ulan legionowy, 1914 r.
(NAC)

Czy wiesz, że...

- ▶ tworzone w Galicji oddziały, choć bardzo istotne w historii Polski, nie były szczególnie liczne. W czerwcu 1914 r. towarzystwa strzeleckie (podległe ZWC) liczyły 7239 osób, PDS grupowały zaś około 6 tys. członków.
- ▶ u progu wojny poważnym problemem dla strzelców były braki w sprzęcie i broni. Żołnierze mieli do dyspozycji niewielką liczbę należących do podstawowego uzbrojenia armii Austro-Węgier karabinów manlicher, które z konieczności zastępowano archaicznymi, jednostrzałowymi werndlami. Na początku swojej epopei żołnierze polscy nie dysponowali bronią maszynową, a oddział ułanów posiadał zaledwie kilka koni.
- ▶ w pierwszych miesiącach wojny oddziały strzelców, a następnie Legionów Polskich, musiały się zmagać z niechęcią i nieufnością regularnej armii Austro-Węgier. Reakcje na ochotników polskich zmieniały się stopniowo wraz ze wzrostem świadomości, dotyczącej walorów bojowych brygad legionowych. Piłsudski, który został dowódcą 1. Pułku Piechoty, a potem I Brygady Legionów, w listopadzie 1914 r. otrzymał tytuł brygadiera (zob. fot. s. 13).
- ▶ kompromis polityczny, którego konsekwencją było powstanie NKN, zakładał początkowo utworzenie dwóch legionów polskich: zachodniego i wschodniego. Ten drugi, w fazie formowania ewakuowany ze Lwowa, miał się składać w znacznej mierze z członków Drużyn Bartoszewych, „Sokoła” i PDS. Formacja została rozwiązana 21 września 1914 r. w okolicach Mszany Dolnej, co wiązało się z agitacją polityków niesprzyjających koncepcji wojska polskiego u boku Austriaków. Rekruci, którzy zasygnalizowali wówczas chęć wojowania według wcześniej przyjętej formuły, weszli w skład 3. Pułku Piechoty Legionów.

LEGIONY POLSKIE

W połowie sierpnia, już na terenie Królestwa Polskiego, dołączyły następne kompanie, z których sformowano 1. Pułk Legionów Polskich, przekształcony pod koniec roku w I Brygadę Legionów Polskich. W 1915 r. utworzono jeszcze brygady II i III. Walczyły one w Karpatach i na Wołyniu. W 1917 r. Piłsudski zerwał z państwami centralnymi. Wówczas został aresztowany przez Niemców, a Legiony rozwiązano. Z ich pozostałości utworzono zależny od Austrii Polski Korpus Posiłkowy oraz podległą Niemcom szczytkową Polską Siłę Zbrojną, która w listopadzie 1918 r. odegrała istotną rolę w odrodzeniu Wojska Polskiego.

Polski Korpus Posiłkowy – pozycje pod Rarańczą. Budowa okopów przez saperów II Brygady Legionów, 1918 r. (NAC)

Walki II Brygady na froncie wschodnim na Bukowinie. Życie obozowe w okopach pod Rarańczą, 1915 r. (NAC) ▲

Polski Korpus Posiłkowy na pozycjach pod Rarańczą, 1918 r. (NAC) ▼

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ szlak bojowy I Brygady Legionów Polskich z uwzględnieniem jej ważniejszych bitew;
- ▶ przemiany polityki Józefa Piłsudskiego wobec zaborców do lipca 1917 r., współpracę kolejno z Austrią i Niemcami, a następnie, po rewolucji lutowej, zerwanie z tymi państwami;
- ▶ doraźne i długofalowe cele działań Józefa Piłsudskiego;
- ▶ dzieje II i III Brygady Legionów do jesieni 1915 r., gdy znalazły się one na Wołyniu i niejako wspólnie (wraz z I Brygadą) walczyły z Rosjanami, a także później, aż do kryzysu przysięgowego;
- ▶ genezę, charakter i konsekwencje różnic między II Brygadą, zwaną Żelazną (zob. fot. s. 16–17), a pozostałymi brygadami Legionów Polskich;
- ▶ uwarunkowania wypowiedzenia przez żołnierzy II Brygady Polski Korpus Posiłkowy podległości dowództwu armii Austro-Węgier i szczegóły przekroczenia przez jej żołnierzy frontu na Bukowinie;
- ▶ losy żołnierzy legionów, którzy zostali uwięzieni w wyniku kryzysu przysięgowego lub nieskutecznych prób przejścia frontu pod Rarańczą;
- ▶ specyfikę Polskiej Siły Zbrojnej (Polnische Wehrmacht) oraz jej rolę w organizowaniu Wojska Polskiego w pierwszych miesiącach istnienia II Rzeczypospolitej.

Lwów,
cmentarz żołnierzy
poległych w I wojnie
światowej
(NAC)

Czy wiesz, że...

- ▶ Legiony Polskie były wojskiem ochotniczym, składającym się w znacznej mierze z inteligencji, czyli członków grupy społecznej, do której najsilniej przemawiał etos niepodległościowy. Żołnierzami niezawodowymi zostawali cywile, często wybitni profesjonaliści. Wśród nich było wielu nauczycieli i wykładowców akademickich, inżynierów, urzędników, lekarzy i prawników. Licznie były reprezentowane w Legionach także zawody artystyczne.
- ▶ w II Rzeczypospolitej weterani walk legionowych – szczególnie po zamachu majowym i ustanowieniu dyktatury Piłsudskiego – zajmowali najwyższe stanowiska państwowe i wojskowe. Jednak zapoczątkowane w czasach I wojny światowej spory – zarówno polityczne, jak i personalne – rzutowały często i mocno na życie publiczne Polski międzywojennej.
- ▶ w 1914 r. powstała Polska Organizacja Wojskowa (POW), podległa Piłsudskiemu tajna organizacja prowadząca działalność dywersyjną i wywiadowczą, a w późniejszym okresie również bojową. Początkowo akcje POW były realizowane na terenie Królestwa Polskiego przeciw Rosjanom, a następnie w wyniku zmian sytuacji militarnej i układów w polityce międzynarodowej zwróciły się także przeciw państwom centralnym i objęły niemal wszystkie tereny dawnej Rzeczypospolitej. W 1917 r. POW liczyła około 13 tys. członków, w październiku 1918 r. należało do niej około 30 tys. żołnierzy.

Oficerowie 5. Batalionu
Legionów Polskich
przeglądający prasę w lesie
pod Dubniakami, 1916 r.
(NAC)

Kawalerzysta legionowy, 1914–1916
(NAC)

KORPUSY POLSKIE NA WSCHODZIE

Rosja, uważana za głównego ciemiężyciela narodu polskiego, już od 1914 r. patronowała polskim formacjom zbrojnym, które u boku armii rosyjskiej miały walczyć z państwami centralnymi. Dzięki temu powstały Legion Puławski, potem Brygada i Dywizji Polska, a po rewolucji lutowej w 1917 r. – trzy korpusy polskie na Wschodzie. Z nich tylko I Korpus gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego osiągnął pełny stan organizacyjny.

ПОЛЯКИ!

Пробилъ часъ, когда заветная мечта Вашихъ отцовъ и дѣдовъ можетъ осуществиться.

Полтора вѣка тому назадъ живое тѣло Польши было растерзано на куски, но не умерла душа ея. Она жила надеждой, что наступитъ часъ воскресенія польскаго народа и братскаго примиренія его съ Великой Россіей.

Русскія войска несутъ Вамъ благоую вѣсть этого примиренія.

Пусть сотрутся границы, разрѣзавшія на части польскій народъ! Да воссоединится онъ воедино подъ скипетромъ РУССКАГО ЦАРЯ! Подъ скипетромъ этимъ возродится Польша, свободная въ своей вѣрѣ, языкѣ и самоуправленіи.

Одного ждеть отъ Васъ Россія—такого же уваженія къ правамъ тѣхъ народностей, съ которыми связала Васъ исторія.

Съ открытымъ сердцемъ и братски протянутой рукою идетъ къ Вамъ навстрѣчу Великая Россія. Она вѣритъ, что не заржавѣлъ мечъ, разившій врага при Грюнвальдѣ.

Отъ береговъ Тихаго Океана до сѣверныхъ морей двинутся Русскія рати. Заря новой жизни занимается для Васъ.

Да воскреснетъ на этой зарѣ знаменіе креста, символъ страданія и воскресенія народовъ.

Верхоеный Главнокомандующій,
Генераль-Адъютантъ НИКОЛАЙ.

3. (14) августа 1914 года.

POLACY!

Wybiła godzina, kiedy marzenia Waszych ojców i dziadów mogą spełnić się.

Lat sto pięćdziesiąt upływa odkąd Polska rozdarta została na części, lecz nie umarł duch ludu polskiego; on żył nadzieją, że nastąpi chwila odrodzenia Polski i bratniego pogodzenia się Jej z Wielką Rosją.

Rosyjskie wojska noszą Wam radosną wieść tego pogodzenia.

Niechaj zginą granice, dzielące lud Polski na części! I niech złączy się lud polski w jedną całość pod berłem CESARZA ROSYJSKIEGO! Pod tem berłem odrodzi się Polska ze swobodą wiary, języka i z samorządem.

Jednego tylko oczekuje od Was Rosja—takiegoż poszanowania praw tych narodów, z którymi Was związała historia.

Z otwartem sercem i pobratersku wyciągniętą dłonią idzie do Was Wielka Rosja. Ona wierzy, że nie zarzewiał miecz, który gromił wroga pod Grunwaldem.

Od brzegów Oceanu Wielkiego do północnych mórz posuwają się wojska rosyjskie; zorza nowego życia wschodzi dla Was.

Niech zabyśnie nad tą zorzą znamię Krzyża świętego—symbol cierpień i zmartwychwstania narodów.

Zwierzchni Wódz Naczelny,
General-Adjutant MIKOŁAJ.

14 Sierpnia 1914 roku.

Odezwa księcia Mikołaja do Polaków, 1914 r. (NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ treść odezwy wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza Romanowa (zob. s. 21) – w szczególności na to, jaką skierowaną do Polaków zapowiedź zawierał dokument;
- ▶ fakt, jakie środowiska polityczne były zainteresowane udziałem oddziałów polskich w wojnie po stronie Rosji i z jakich orientacyjnych założeń ich stanowisko wynikało;
- ▶ potencjał ludzki, jakim teoretycznie dysponowały tworzone na Wschodzie formacje polskie;
- ▶ przyczyny dysproporcji pomiędzy liczbą potencjalnych rekrutów Polaków w mundurach rosyjskich a liczebnością korpusów polskich;
- ▶ reorientacja stanowiska władz rosyjskich wobec projektów tworzenia oddziałów polskich i uwarunkowania tych zmian.

Czy wiesz, że...

- ▶ inicjatorem powstania oddziałów polskich, walczących u boku Rosjan, był ziemianin i członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Witold Ostoja-Gorczyński. Został on również nominalnym naczelnikiem Polskich Legionów Ochotniczych. W II Rzeczypospolitej Gorczyński uczestniczył w spisku antyrządowym organizacji o charakterze faszystowskim i był z tego powodu więziony.
- ▶ w 1914 r. w Królestwie Polskim zaczęto formować również II Legion Polski (Lubelski), którego żołnierze w lipcu 1915 r. stanowili uzupełnienie stanu osobowego Legionu Puławskiego.
- ▶ Legion Puławski brał udział w walkach od maja do września 1915 r., gdy armia rosyjska cofała się pod naporem wojsk państw centralnych. Jego żołnierze wykazywali w boju dużą ofiarność, m.in. w bitwach pod Pakosławiem i Michałowem. Ostatecznie – w konsekwencji dziesiątkowania – oddział polski został rozwiązany.
- ▶ w wyniku działań władz rosyjskich Legion nie rozwinął się liczebnie. Zdecydowanie zneutralizowano jego początkowo narodowy charakter. Zapanowano też nad wpływem funkcjonującego w Warszawie i Petersburgu Komitetu Narodowego Polskiego na Legion. Ponadto zadania, które przydzielano tej formacji, miały znaczenie marginalne. Mimo to Legion stał się kadrowym zaczątkiem wojsk polskich, tworzonych później na Wschodzie.
- ▶ już w drugiej połowie 1915 r. grupa oficerów Legionu Puławskiego uzyskała zgodę Rosjan na utworzenie Brygady Strzelców Polskich, która na początku 1917 r. przekształciła się w Dywizję Strzelców Polskich pod dowództwem gen. Tadeusza Bylewskiego. Jej oddziały walczyły w Galicji Wschodniej, zmagając się z falą rewolucyjnej demoralizacji, która opanowała szeregi wojska rosyjskiego. W grudniu 1917 r. Dywizja weszła w skład I Korpusu Polskiego.

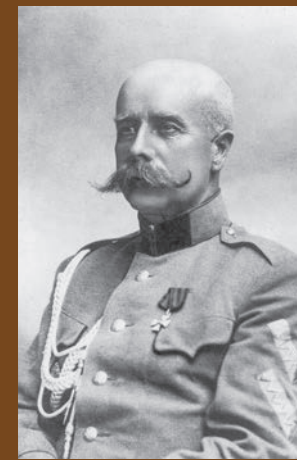
Kawalerzyści Legionu Puławskiego (ilustracja ze zbiorów Daniela Koresia)

KORPUSY POLSKIE NA WSCHODZIE

II Korpusem początkowo dowodził gen. Sylwester Stankiewicz, później gen. Władysław Glass, a następnie płk Józef Haller. Korpus ten, złożony częściowo z legionistów II Brygady, skapitulował przed Niemcami pod Kaniowem. III Korpus, którego dowódcą był gen. Eugeniusz de Henning-Michaelis, brał udział w walkach z oddziałami Czerwonej Gwardii na Ukrainie. Skapitulował przed Austriakami w czerwcu 1918 r.

Twierdza w Bobrujsku, główne miejsce koncentracji I Korpusu w Rosji, zdjęcie lotnicze, 1920 r. (NAC)

General Eugeniusz de Henning-Michaelis, organizator i dowódca III Korpusu w Rosji (NAC)

Żołnierze Dywizji Strzelców Polskich z ofiarowanymi im sztandarami z powstania listopadowego, 1917 r. (domena publiczna)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ znaczenie, jakie dla tworzenia korpusów polskich miał fakt, że w marcu 1917 r. w Rosji wybuchła rewolucja lutowa, a w listopadzie – rewolucja październikowa;
- ▶ uwarunkowania decyzji o powołaniu Polskiej Siły Zbrojnej 19 czerwca 1917 r.;
- ▶ nastroje, jakie pod koniec I wojny światowej panowały w armii rosyjskiej, i sytuację społeczną, w której musiały działać korpusy polskie na terenie byłego imperium Romanowów;
- ▶ walkę polityczną, jaka rozgrywała się w Naczelnym Polskim Komitecie Wojskowym (Naczpolu) i wokół sprawy oddziałów polskich;
- ▶ motywacje polityków, którzy przeciwdziałali rekrutacji Polaków do korpusów, oraz skutki braku wśród nich jednolitego stanowiska w tej sprawie.

Czy wiesz, że...

- ▶ akcja tworzenia korpusów polskich na Wschodzie stanowiła rezultat decyzji o powołaniu Polskiej Siły Zbrojnej, podjętej w Piotrogradzie 19 czerwca 1917 r. przez I Ogólny Zjazd Wojskowych Polaków. 21 czerwca powstał Naczpol na czele z Władysławem Raczkiewiczem, późniejszym prezydentem Rzeczypospolitej. Po załamaniu ofensywy lipcowej swoich wojsk władze rosyjskie zgodziły się na formowanie I Korpusu Polskiego. Następnie – w grudniu 1917 r. – zaczął powstawać na Froncie Rumuńskim II Korpus Polski, a w okolicach Kijowa rozpoczęto formowanie III Korpusu.
- ▶ w lutym 1918 r. II Korpus został wzmocniony częścią II Brygady Legionów Polskich, która – w proteście przeciw postanowieniom pokoju pomiędzy państwami centralnymi a Ukrainą, zawartego w Brześciu Litewskim i przyznającego jej terytoria etnicznie polskie (ziemię chełmską) – przedarła się przez front wschodni w okolicach Rarańczy. Dowódcą oddziału był płk Józef Haller, który niebawem przejął dowództwo nad całym, liczącym teraz około 7 tys. żołnierzy, II Korpusem. Aby uniknąć konfrontacji z wojskami państw centralnych, które dążąc do wymuszenia na Rosji pokoju, ruszyły na wschód, II Korpus rozpoczął marsz w głąb terytorium dzisiejszej Ukrainy. Ostatecznie do starcia doszło 11 maja 1918 r. pod Kaniowem, gdzie Polacy po kilkugodzinnej bitwie ponieśli porażkę.
- ▶ III Korpus Polski, którego dowództwo objął gen. Eugeniusz de Henning-Michaelis, był najmniej liczebny z korpusów polskich w Rosji. Służyło w nim około 3 tys. oficerów i żołnierzy. Jego głównym zadaniem, wynikającym z sytuacji na Ukrainie, była obrona ziemian polskich przed atakami ze strony zrewoltowanego chłopstwa.

POLSKIE KORPUSY NA WSCHODZIE

Najlepiej zorganizowana formacja polska w Rosji, I Korpus gen. Dowbora-Muśnickiego, była rozlokowana na Białorusi. W walkach z Czerwoną Gwardią na początku lutego 1918 r. Korpus zdobył twierdzę Bobrujsk, która stała się później główną bazą formacji. Korpus skutecznie walczył przeciwko bolszewikom, lecz 21 maja 1918 r. został rozbrojony przez oddziały niemieckie, a żołnierzy odesłano do Warszawy.

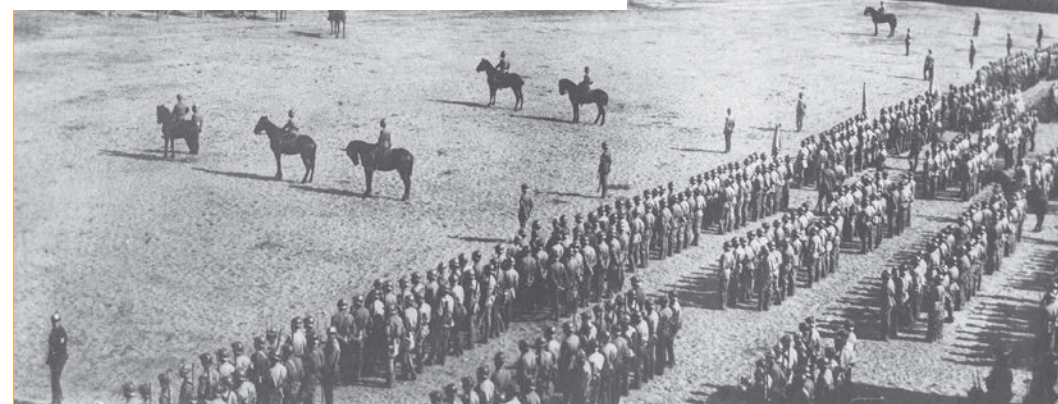
I Korpus Polski. Grupa oficerów 1. Pułku Inżynierii przed jednym z budynków twierdzy Bobrujsk (NAC)

I Korpus Polski – uroczystości 3 Maja. Jedna z bram wzniesionych w Bobrujsku z okazji święta narodowego, 1918 r. (NAC)

I Korpus Polski w czasie defilady wojskowej z okazji święta 3 Maja, Bobrujsk 1918 r. (fot. NAC)

I Korpus Polski w Rosji w czasie święta 3 Maja, 1918 r. (NAC)

Dowódcy oddziałów I Korpusu Polskiego z gen. Józefem Dowborem-Muśnickim, Bobrujsk, 1918 r. (NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ sytuację polityczną i militarną, w jakiej znalazło się dowództwo I Korpusu Polskiego na początku 1918 r., i trudności, jakie z niej wynikały;
- ▶ działalność I Korpusu, wykraczająca poza sferę spraw ściśle wojskowych;
- ▶ kwestię, jakie uwarunkowania i postawy mogły sprzyjać podejmowaniu decyzji, których rezultatem było powstanie Rzeczypospolitej Bobrujskiej;
- ▶ czynniki, które mogły wpływać na wytworzenie się w społeczeństwie polskim swoistego mitu dowborii;
- ▶ motywy przyświecające zorganizowanemu przeciw gen. Józefowi Dowborowi-Muśnickiemu spiskowi, w którym udział wzięli m.in. Leopold Lis-Kula, Ignacy Matuszewski i Melchior Wańkowicz;
- ▶ krótko- i długofalowe skutki, jakie przyniosła decyzja dowódcy I Korpusu, aby poddać się Niemcom;
- ▶ to, kiedy i w jakich okolicznościach dowborczycy ponownie pojawiają się na kartach historii.

Czy wiesz, że...

- ▶ na czele I Korpusu Polskiego stał gen. Dowbor-Muśnicki, dowodzący wcześniej XXXVII Korpusem armii rosyjskiej. W lecie 1917 r. zdecydował się przyjąć propozycję objęcia komendy nad wojskiem polskim. Prócz wysokich kwalifikacji wojskowych generał miał charyzmę, odznaczał się stanowczością i zdolnościami organizacyjnymi, co w kontekście panujących w rewolucyjnej Rosji warunków rozprężenia i demoralizacji stanowiło bezcenny kapitał. Dzięki generałowi oddziały I Korpusu w znacznym stopniu przeciwstawiły się agitacji bolszewickiej, zachowały dyscyplinę i wysoką wartość bojową. Przymioty generała miały spore znaczenie dla utworzenia i obrony Republiki Bobrujskiej – enklawy polskiej w zrewolucjonizowanej Rosji. W lutym 1918 r., gdy tereny białoruskie przejęli Niemcy, Dowbor-Muśnicki wykazał realizm polityczny, nie zdecydował się na walkę z wielokrotnie liczniejszym przeciwnikiem (za czym opowiadali się jego oponenti, związani z POW) i – wobec braku innych możliwości – zgodził się na rozbrojenie I Korpusu Polskiego. Ocaleni żołnierze znaleźli się w Polsce, gdzie wielu z nich, znów pod dowództwem Muśnickiego, odegrało dużą rolę w Armii Wielkopolskiej.
- ▶ zajęty po walkach z bolszewikami obszar Rzeczypospolitej Bobrujskiej, obejmujący około 19 tys. km kw., udało się I Korpusowi w miesiącach wiosennych 1918 r. uczynić zaciszną enklawą w środku szalejącej rewolucji. Wojsko polskie przywróciło w tym miejscu praworządność i normalne mechanizmy gospodarcze, a skutki żywiołowego wywłaszczenia ziemian udało się cofnąć. W krajobrazie Bobrujska, którego ludność w wyniku wojny prawie w jednej czwartej części stanowili Polacy, polskość wyraźnie zaczęła dominować. Pojawiły się instytucje kulturalne i prasa, a święta narodowe – przede wszystkim 3 Maja – fetowano bardzo uroczyście. Rzeczpospolita zakończyła swój byt wraz z rozbrojeniem I Korpusu Polskiego w maju 1918 r.

Poświęcenie kopca ku czci poległych żołnierzy I Korpusu Polskiego, 1918 r. (NAC)

ARMIA POLSKA WE FRANCJI

Dzięki Komitetowi Ochotników Polskich dla Służby w Armii Francuskiej zorganizowano dwa pododdziały polskie. Pierwszym byli bajorczycy, kompania wcielona do 1. Pułku Cudzoziemskiego. Druga kompania została zorganizowana w Rueil pod Paryżem i wcielona do 3. Pułku Cudzoziemskiego. Bajorczyków skierowano na front w październiku 1914 r., lecz ze względu na wysokie straty zostali rozwiązani latem 1915 r.

*Armia Polska we Francji. Ośrodek wyszkolenia w Sillé-le-Guillaume.
Wizyta szefa francusko-polskiej misji wojskowej gen. Louisa Archinarda, 1917 r. (NAC)*

Piechota Legionu Bajorczyków i gen. Józef Haller (ilustracja ze zbiorów Daniela Koresia)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ znaczenie, jakie dla powstania jakichkolwiek narodowych polskich oddziałów wojskowych we Francji miał na początku I wojny światowej (również później) sojusz tego państwa z Rosją;
- ▶ motywy, jakie kierowały ochotnikami, którzy odpowiedzieli na inicjatywę Komitetu Ochotników Polskich dla Służby w Armii Francuskiej;
- ▶ szlak bojowy grup żołnierzy polskich włączonych do Legii Cudzoziemskiej;
- ▶ skalę akcji Komitetu oraz liczebność utworzonych w 1914 r. oddziałów bajończyków i rueilczyków; dysproporcję pomiędzy ich realną siłą militarną a symbolicznym znaczeniem (na co mocno oddziaływał fakt, że zostały zdziesiątkowane) dla dalszych inicjatyw polskich we Francji;
- ▶ związki łączące Legion Bajończyków z 1. Pułkiem Strzelców Armii Polskiej we Francji.

Czy wiesz, że...

- ▶ Komitet Ochotników dla Służby w Armii Francuskiej, zwany Komitetem Wolontariuszów Polskich, powstał w Paryżu pod koniec lipca 1914 r. Grupował przedstawicieli Polonii francuskiej, zarówno zwolenników Józefa Piłsudskiego, jak i ludzi bliskich Narodowej Demokracji. Inicjatorem powstania Komitetu był znany wówczas pisarz i publicysta, redaktor pisma „Polonia” Wacław Gąsiorowski.
- ▶ tradycyjne nazwy grup żołnierzy polskich, którzy w 1914 r. rozpoczęli walkę w wojsku francuskim – bajończycy, rueilczycy – pochodzą od nazw miejscowości, w których byli oni szkoleni. Pierwsza grupa ochotników trafiła do Bajonny w południowo-zachodniej części Francji, druga natomiast została skoncentrowana w podparyskiej miejscowości Rueil.
- ▶ wydarzeniem decydującym o losach Legionu Bajończyków (czyli 2. kompanii batalionu „C” 1. Pułku Legii Cudzoziemskiej) była bitwa pod Arras. W jej trakcie, podczas przeprowadzonego 9 maja 1915 r. natarcia, zginęło około 30 żołnierzy polskich, a około 100 kolejnych zostało rannych. Fakt poniesienia tak poważnych strat, które sięgnęły trzech czwartych stanu pododdziału, spowodował jego rozwiązanie.
- ▶ sztandar bajończyków, przedstawiający białego orła na czerwonym tle, zaprojektował artysta Xawery Dunikowski, który również służył w 2. kompanii. W 1918 r. jej sztandar, który w wyniku walk miał 43 otwory po kulach, został przejęty przez 1. Pułk Strzelców Polskich Armii Polskiej we Francji i wraz z nim trafił do Polski.

ARMIA POLSKA WE FRANCJI

Prezydent Republiki Francuskiej Raymond Poincaré powołał regularną armię polską dekretem z 4 czerwca 1917 r. Miała ona walczyć po stronie wojsk ententy pod własnymi sztandarami, lecz pod dowództwem francuskim. Pierwszym naczelnym dowódcą Armii Polskiej we Francji został gen. Louis Archinard. W związku ze zmianami z 28 września 1918 r. naczelną dowództwo objął 4 października 1918 r. gen. Józef Haller.

5. Dywizja Syberyjska. Ćwiczenia Szkoły Oficerskiej, 1918–1919 r. (NAC)

*Pułkownik Kazimierz Rumsza,
dowódca 5. Dywizji Syberyjskiej
(NAC)*

Armia Polska we Francji. Ośrodek wyszkolenia w Sillé-le-Guillaume, 1917 r. (NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ przemiany w polityce międzynarodowej, które wpłynęły na decyzję władz francuskich o powołaniu armii polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Rosji i stanowiska Stanów Zjednoczonych;
- ▶ zakres kompetencji, jakie w kwestii Armii Polskiej miały władze francuskie oraz Komitet Narodowy Polski w Paryżu (KNP), i rozłożone w czasie zmiany w podziale tych uprawnień;
- ▶ okoliczności powstania, wyznaczone cele i rozwój KNP oraz jego skład;
- ▶ kwestię, jakie stanowisko prezentował KNP w sporze orientacyjnym;
- ▶ prowadzoną w USA działalność członka KNP Ignacego Jana Paderewskiego;
- ▶ szlak bojowy podległych rozkazom dowódcy Armii Polskiej we Francji jednostek, walczących w Rosji: 4. Dywizji Strzelców Polskich gen. Lucjana Żeligowskiego i 5. Dywizji Strzelców Polskich płk. Kazimierza Rumszy.

Czy wiesz, że...

- ▶ Armia Polska we Francji była nazywana Błękitną Armią. Wynika to z faktu, że używała uniformów francuskich koloru niebieskiego. Narodowa odrębność tworzonych oddziałów manifestowała się przez stosowanie rogatywek oraz znaku białego orła na nakryciu głowy i naramiennikach.
- ▶ duża część kadry oficerskiej Błękitnej Armii była narodowości francuskiej. Jeszcze na wiosnę 1919 r. co trzeci jej oficer był Francuzem. Skutkiem tego stanu rzeczy były problemy z komunikacją pomiędzy dowódcami a żołnierzami, tym bardziej że ci drudzy napływali z różnych części świata i na ogół nie znali języka francuskiego.

- Józef Haller pochodził z zaboru austriackiego. W latach 1914–1915 był dowódcą 3. Pułku Legionów Polskich, z którym walczył w Karpatach Wschodnich. Po niekorzystnym dla Polaków pokoju brzeskim wypowiedział posłuszeństwo władzom austro-węgierskim i z częścią swoich żołnierzy przekroczył front. Wkrótce objął komendę nad II Korpusem Polskim, z którym stoczył przegraną bitwę z Niemcami pod Kaniowem. Po tym wydarzeniu Haller przedostał się do Francji, gdzie wszedł w skład KNP i objął 4 października 1918 r. funkcję dowódcy Błękitnej Armii. Po powrocie do Polski m.in. przeprowadził zwycięską kampanię majową w wojnie polsko-ukraińskiej, a podczas Bitwy Warszawskiej dowodził Frontem Północnym.

▲ 5. Dywizja Syberyjska. Oddziały polskie w Charbinie. Powitanie gen. Antoniego Baranowskiego przez pozostałych przy życiu żołnierzy Dywizji Syberyjskiej, marzec 1920 r. (NAC)

▲ 5. Dywizja Syberyjska. Groby poległych żołnierzy na cmentarzu w Nowonikołajewsku, 1919 r. (NAC)

ARMIA POLSKA WE FRANCJI

Nabór do Armii Polskiej prowadzono we Francji, w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Brazylii, a pod koniec 1917 r. władze francuskie zezwoliły na przyjmowanie jeńców – Polaków z armii państw centralnych, także z obozów jenieckich we Włoszech. Latem 1918 r. 1. Pułk Strzelców wziął udział w walkach w Szampanii, a w październiku 1. Dywizja Strzelców Polskich obsadziła samodzielnie odcinek frontu w Wohezach.

Transport oddziałów armii gen. Józefa Hallera z Francji do Polski, 1919 r. (NAC)

Generał Józef Haller, dowódca Armii Polskiej we Francji (NAC)

Koczyniewicz, oficer polski z armii Hallera, 1917–1920 (NAC)

Transport oddziałów armii gen. Józefa Hallera z Francji do Polski, 1919 r. (NAC) ▲▲

Święto Zjednoczenia Armii Polskiej. Józef Piłsudski i gen. Józef Haller, 1919 r. (NAC) ▲

Oddziały Armii Polskiej we Francji w drodze na front, 1918 r. (NAC)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ znaczenie, jakie dla liczebności tworzonych oddziałów Armii Polskiej we Francji miała akcja organizacji polskich w Stanach Zjednoczonych;
- ▶ liczebność rekrutów, byłych jeńców z armii państw centralnych, więzionych w obozach we Włoszech;
- ▶ szlak bojowy 1. Pułku Strzelców Polskich, szczególnie w perspektywie ogólnej sytuacji na froncie zachodnim w lecie 1918 r.;
- ▶ fazy powstawania kolejnych dywizji Armii Polskiej oraz kwestię, kiedy nastąpił największy organizacyjny i liczebny rozwój wojska polskiego we Francji;
- ▶ trudności polityczne, jakie wiązały się z kwestią tranzytu Błękitnej Armii do Polski, rozważane w tej sprawie możliwości (droga morską przez Gdańsk) i ostateczną trasę transportu;
- ▶ rolę, jaką odegrały utworzone we Francji dywizje w okresie walk o granice II Rzeczypospolitej.

Czy wiesz, że...

- ▶ choć KNP udział wojska polskiego w wysiłku wojennym ententy uznawał za fakt o kluczowym znaczeniu, to nie był do końca zainteresowany nadmierną eksploatacją Błękitnej Armii w walkach na Zachodzie. Środowisko Romana Dmowskiego uważało, że bardziej przyda się ona w kraju, nie tylko jako siła do wykorzystania w ewentualnych walkach z sąsiadami, lecz także jako czynnik wzmacniający pozycję polityczną Narodowej Demokracji.
- ▶ przyjazd Błękitnej Armii do Polski miał bardzo duże znaczenie w kontekście zdolności obronnych odradzającego się państwa. Wielkim walorem oddziałów gen. Józefa Hallera było dobre wyszkolenie oraz kompletne wyposażenie w nowoczesny sprzęt, w tym 98 samolotów i 120 czołgów. Było to szczególnie istotne wobec faktu, że Wojsko Polskie (WP) było słabo i niejednolicie uzbrojone, a tworzyli je reprezentujący różne tradycje wojskowe, pochodzący z trzech zaborów żołnierze.
- ▶ 1 września 1919 r. przybyłe z Francji oddziały zostały włączone do WP. W wyniku tej decyzji z dotychczasowych pięciu dywizji piechoty utworzono cztery dywizje, oznaczone numerami 11, 12, 13 i 18. Dywizje o rodowodzie hallerowskim, które już w maju wzięły udział w wojnie polsko-ukraińskiej, jako część WP walczyły w wojnie polsko-bolszewickiej, zwłaszcza w najważniejszych jej operacjach: wyprawie kijowskiej, Bitwie Warszawskiej i bitwie niemeńskiej.

POLSKIE FORMACJE WOJSKOWE PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ W LICZBACH

1914–1918

Legiony Polskie
Polski Korpus Posiłkowy
Polska Siła Zbrojna
około 55 tys. żołnierzy

1917–1919

Armia Polska we Francji
z 5. Dywizją na Syberii
około 85 tys. żołnierzy

1917–1918

Korpusy polskie w Rosji
około 36 tys. żołnierzy

= 1 tysięcy żołnierzy

KALENDARIUM

Legiony Polskie

1908

czerwiec – we Lwowie powołano tajny Związek Walki Czynnej

w Krakowie powstał konspiracyjny Polski Związek Wojskowy, który w 1910 r. przekształcił się w tajną organizację Armia Polska

1910

25 IV – utworzenie przez ZWC Związku Strzeleckiego we Lwowie

1 XII – władze austriackie zatwierdziły powołane przez ZWC Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Strzelec” w Krakowie

1911

lipiec – utworzenie przez Armię Polską jawnych Polskich Drużyn Strzeleckich

1912

Powołanie przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” Polowych Drużyn Sokolich

25 VIII – utworzenie Polskiego Skarbu Wojskowego

1914

28 VII – początek I wojny światowej

6 VIII – wymarsz z Krakowa I Kompanii Kadrowej i przekroczenie przez nią granicy zaboru rosyjskiego

8 VIII – ogłoszenie przez austro-węgierską Naczelną Komendę Armii Odezwy do Polaków

16 VIII – utworzenie Naczelnego Komitetu Narodowego

27 VIII – decyzja o powołaniu Legionów Polskich

21 IX – rozwiązanie Legionu Wschodniego

19 XII – powstanie I Brygady Legionów Polskich

22–25 XII – bitwa 1. Pułku Piechoty Legionów Polskich pod Łowczówkiem

1915

16–25 V – bitwa I Brygady Legionów pod Konarami

13 VI – szarża ułanów II Brygady Legionów pod Rokitną

1916

4–7 VII – bitwa Legionów Polskich pod Kostiuchnówką

29 VII – Józef Piłsudski wnosi o dymisję z Legionów

5 XI – akt 5 listopada – zapowiedź państw centralnych utworzenia państwa polskiego

1917

9 VII – kryzys przysięgowy

22 VII – aresztowanie Józefa Piłsudskiego

1918

15–16 II – II Brygada Legionów przebija się przez front pod Rarańczą

Korpusy polskie na Wschodzie

1914

14 VIII – ogłoszenie odezwy wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków

18 X – początek formowania Legionu Puławskiego

1915

19 V – bitwa pod Pakosławiem – chrzest bojowy Legionu Puławskiego

9 IX – bitwa pod Zelwą – ostatnia z serii bitew zdziętkowanego legionu polskiego

24 IX – powołanie Brygady Strzelców Polskich

1917

8 II – początek formowania Dywizji Strzelców Polskich

5 IV – powstanie 1. Pułku Ułanów Polskich, zwanego później Pułkiem Ułanów Krechowickich

19 VI – obradujący w Piotrogradzie I Ogólny Zjazd Wojskowych Polaków podjął decyzję o tworzeniu Polskiej Siły Zbrojnej

21 VI – powstanie Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczipolu)

24 VII – bitwa pod Krechowcami, w której wstąpił się polski 1. Pułk Ułanów

8 VIII – decyzja gen. Ławra Korniłowa o utworzeniu I Korpusu Polskiego i mianowanie na jego dowódcę gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego

listopad – decyzja o utworzeniu II Korpusu Polskiego

4 XII – początek formowania III Korpusu Polskiego

1918

- 3 II – I Korpus Polski zajmuje twierdzę w Bobrujsku
- 6 III – zetknięcie się II Brygady Legionów z II Korpusem Polskim
- 28 III – bryg. Józef Haller zostaje dowódcą II Korpusu
- 11 V – bitwa II Korpusu pod Kaniowem
- 21 V – rozbrojenie I Korpusu przez wojsko niemieckie
- 9–10 VI – kapitulacja III Korpusu

Armia Polska we Francji

1914

- 30 VII – powstanie Komitetu Ochotników Polskich do Służby w Armii Francuskiej
- 22 VIII – wyjazd pierwszej grupy rekrutów polskich do Bajonny
- 22 X – Legion Bajorczyków wyrusza na front w Szampanii

1915

- 9–10 V – bitwa pod Arras, w wyniku której oddział bajorczyków został zdziętkowany i rozwiązany

1917

- 4 VI – dekret prezydenta Raymonda Poincarégo o utworzeniu Armii Polskiej we Francji
- 15 VIII – powstanie Komitetu Narodowego Polskiego
- 26 XII – przyjazd do Francji pierwszych ochotników polskich ze Stanów Zjednoczonych

1918

- 4–5 VI – przybycie 1. Pułku Strzelców Polskich na front w okolicach Reims
- 22 VI – ceremonia wręczenia sztandarów pułkom polskim pod Mailly
- 1 VII – wydanie w rosyjskiej Ufie decyzji o utworzeniu 1. Pułku Strzelców im. Tadeusza Kościuszki
- 15 VII – powstanie Polskiego Komitetu Wojennego we wschodniej Rosji i na Syberii
- 25 VII – walki 1. Pułku Armii Polskiej pod Saint-Hilaire-Le-Grand
- 29 IX – zgoda rządu Włoch na rekrutację do Błękitnej Armii Polaków, znajdujących się w obozach jenieckich na terenie Italii
- 4 X – gen. Józef Haller zostaje dowódcą Armii Polskiej we Francji

24 X – początek formowania na Kubaniu 4. Dywizji Strzelców Polskich

11 XI – koniec I wojny światowej. Józef Piłsudski obejmuje władzę w Warszawie

7 XII – udział 1. Pułku Strzelców Polskich im. T. Kościuszki w bitwie z bolszewikami pod Konstantynówką

1919

25 I – powstanie 5. Dywizji Strzelców Polskich (Dywizji Syberyjskiej)

15 IV – 27 VI – tranzyt Błękitnej Armii do Polski

1 IX – armia Józefa Hallera zostaje włączona do Wojska Polskiego

26 XI – początek ewakuacji 5. Dywizji Syberyjskiej z Nowonikołajewska na wschód

Moduł edukacyjny

Propozycja zadań dla ucznia

1. Korzystając z wiedzy, zdobytej podczas oglądania wystawy „Polski wysiłek zbrojny w I wojnie światowej”, przyporządkuj do przedstawionych niżej żołnierzy polskich nazwy formacji, w których służyli: Legiony Polskie, Legion Bajończyków, Legion Puławski.

.....

.....

.....

2. Pogrupuj nazwy miejscowości, z którymi łączy się historia oddziałów polskich podczas I wojny światowej: Bajonna, Bobrujsk, Kaniów, Kraków, Lwów, Puławy, Rarańcza, Rueil, Sillé-le-Guillaume.

Legiony Polskie	Korpusy polskie na Wschodzie	Armia Polska we Francji

3. Obejrzyj poniższe fotografie, przyporządkuj do nich właściwe imiona i nazwiska, a następnie odpowiedz, w której z części wystawy ukazane na nich postaci się pojawiły – poświęconej Legionom Polskim, korpusom polskim na Wschodzie czy Armii Polskiej we Francji: Józef Piłsudski, Kazimierz Sosnkowski, Eugeniusz de Henning-Michaelis, Józef Haller.

.....

4. Zapoznaj się z poniższymi fotografiami pochodzącymi z wystawy i przyporządkuj do nich właściwe podpisy, umieszczając obok odpowiednie litery. Z dziejami jakich formacji polskich łączą się przedstawione obiekty?

- a Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków
- b Twierdza w Bobrujsku
- c Polski Korpus Posiłkowy na pozycjach pod Rarańczą
- d Transport armii gen. Józefa Hallera do Polski
- e Sztandar Legionu Bajończyków
- f Cmentarz wojenny we Lwowie

5. Na podstawie informacji, znalezionych na planszach wystawy, uzupełnij poniższą tabelę:

DATA	WYDARZENIE
	rok utworzenia Związku Walki Czynnej
6 VIII 1914 r.	
	miesiąc i rok wymarszu bjończyków na front
	rok utworzenia brygad legionów II i III
4 VI 1917 r.	
21 V 1918 r.	
	miesiąc i rok kapitulacji III Korpusu

6. Na podstawie informacji, umieszczonych w podręczniku oraz uzyskanych z innych źródeł wiedzy (np. z dostępnej online broszury IPN *Józef Haller*, <https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/100848,Dla-nauczycieli-i-uczniow-Cwiczenia-i-komiks-o-gen-Jozefie-Hallerze-do-pobrania.html>), uzupełnij poniższe *curriculum vitae* gen. Józefa Hallera.

Data i miejsce urodzenia:

Data i miejsce śmierci:

Wykształcenie:

Doświadczenie zawodowe:

Języki obce:

Zainteresowania:

Najważniejsze odznaczenia:

7. Zapoznaj się z treścią wystawy i przedstaw ustnie podstawowe informacje, dotyczące następujących formacji polskich, walczących podczas I wojny światowej:

a. 1. Pułk Legionów Polskich

b. I Korpus Polski

c. 1. Dywizja Strzelców Polskich Armii Polskiej we Francji.

8. Połącz imiona i nazwiska postaci z fragmentami ich not biograficznych. Uwaga: jedna z not nie pasuje do podanych personaliów. Czy znasz osobę, której życiorysu ona dotyczy?

A. Józef Piłsudski

B. Louis Archinard

C. Józef Haller

D. Kazimierz Rumsza

E. Kazimierz Sosnkowski

F. Józef Dowbor-Muśnicki

G. Eugeniusz de Henning-Michaelis

H. Raymond Poincaré

„Organizator i dowódca III Korpusu Polskiego, na którego czele toczył walki z oddziałami Czerwonej Gwardii na Ukrainie”

„Oficer II Brygady Legionów, po bitwie pod Kaniowem przedostał się do Francji, gdzie został dowódcą Armii Polskiej we Francji”

„Oficer armii rosyjskiej, dowódca 5. Dywizji Strzelców Polskich na Syberii”

„Założyciel Związku Walki Czynnej, oficer I Brygady Legionów, bliski współpracownik przyszłego pierwszego Marszałka Polski”

„Światowej sławy pianista, podczas I wojny światowej ambasador sprawy polskiej w Stanach Zjednoczonych, członek paryskiego Komitetu Narodowego Polskiego”

„Generał francuski, pierwszy dowódca Armii Polskiej we Francji”

„Polski generał armii rosyjskiej, dowódca I Korpusu Polskiego, na którego czele w lutym 1918 r. zdobył twierdzę Bobrujsk”

„Prezydent Francji, który w 1917 r. zdecydował o utworzeniu w tym kraju Armii Polskiej”

„Jeden z liderów Polskiej Partii Socjalistycznej, komendant Związku Walki Czynnej, dowódca I Brygady Legionów Polskich”

9. Na podstawie wiedzy, którą zdobyłeś/-aś, oglądając wystawę, rozstrzygnij, czy poniższe zdania są prawdziwe czy fałszywe.

Wszystkie trzy korpusy polskie na Wschodzie osiągnęły pełny stan organizacyjny.

prawda/fałsz

Związek Walki Czynnej założył we Lwowie w 1908 r. Józef Piłsudski.

prawda/fałsz

Nabór do Armii Polskiej we Francji prowadzono m.in. w Stanach Zjednoczonych i Brazylii.

prawda/fałsz

Dowódcą I Korpusu Polskiego był płk Kazimierz Rumsza.

prawda/fałsz

Generał Eugeniusz de Henning-Michaelis jest zaliczany do najwybitniejszych dowódców armii Austro-Węgier podczas I wojny światowej.

prawda/fałsz

Kompania bajończyków powstała dzięki staraniom Komitetu Ochotników Polskich dla Służby w Armii Francuskiej.

prawda/fałsz

Pierwsza Kompania Kadrowa wyruszyła z Krakowa 6 sierpnia 1918 r.

prawda/fałsz

O utworzeniu Armii Polskiej we Francji zdecydował prezydent Republiki Francuskiej.

prawda/fałsz

Legion Puławski walczył w I wojnie światowej po stronie Rosji.

prawda/fałsz

Armię Polską gen. Józefa Hallera przetransportowano do Polski w 1921 r.

prawda/fałsz

Utworzona przez Niemców Polska Siła Zbrojna odegrała znaczącą rolę w odrodzeniu Wojska Polskiego.

prawda/fałsz

II Korpus Polski skapitulował przed Niemcami pod Kaniowem.

prawda/fałsz

W latach 1914–1915 powstały cztery brygady Legionów Polskich.

prawda/fałsz

Kazimierz Sosnkowski był oficerem walczącego na terenie Ukrainy III Korpusu Polskiego.

prawda/fałsz

Latem 1918 r. 1. Pułk Strzelców Polskich Armii Polskiej we Francji wziął udział w walkach w Szampanii.

prawda/fałsz

10. Przeczytaj odezwę do Polaków naczelnego dowództwa wojsk państw centralnych (plansza 2) i odezwę głównodowodzącego wojsk rosyjskich (plansza 6). Porównaj oba teksty. Pisemnie odpowiedz na pytania:

Co zaborcy obiecywali Polakom w 1914 r.?

Co chciano osiągnąć przez tego rodzaju obwieszczenia?

11. Zapoznaj się z planszami wystawy, których tematem jest geneza Legionów Polskich. Korzystając również z innych źródeł wiedzy (literatury historycznej, internetu, filmów), zdobądź jak najwięcej informacji o polskich organizacjach paramilitarnych, działających przed I wojną światową w zaborze austriackim. Przygotuj na ten temat pięciominutowe wystąpienie.

12. Zapoznaj się z planszą wystawy, poświęconą I Korpusowi Polskiemu. Korzystając także z innych źródeł wiedzy (literatury historycznej, internetu, filmów), zdobądź jak najwięcej informacji o Rzeczypospolitej Bobrujskiej. Przygotuj na jej temat pięciominutowe wystąpienie.

13. Zapoznaj się z planszą wystawy, ukazującą transport armii gen. Józefa Hallera do Polski. Korzystając również z innych źródeł wiedzy (literatury historycznej, internetu, filmów), zdobądź jak najwięcej informacji o roli, jaką przybyłe z Francji dywizje odegrały w wojnach o granice Rzeczypospolitej. Przygotuj na ten temat pięciominutowe wystąpienie.

14. Przeczytaj broszurę *Bolesław Roja*, wydaną przez IPN w serii „Bohaterowie Niepodległej” (do pobrania z: <https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/publikacje-educacyjne-i/142745,Boleslaw-Roja.html>). Odpowiedz ustnie na następujące pytania:

- gdzie zdobywał doświadczenie wojskowe bohater broszury, zanim wstąpił do Legionów Polskich?

- jakie były najważniejsze bitwy 2. i 4. Pułku Piechoty Legionów Polskich?

- jakie cele przyświecały członkom Rady Pułkowników, której współtwórcą był Bolesław Roja?

- co stało się z bohaterem broszury po kryzysie przysięgowym?

15. Przeczytaj broszurę *Bolesław Mościcki Bronisław Romer*, wydaną przez IPN w serii „Bohaterowie Niepodległej” (do pobrania z: <https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/publikacje-educacyjne-i/142733,Boleslaw-Moscicki-Bronislaw-Romer.html>). Odpowiedz ustnie na następujące pytania:

- jak przebiegała kariera wojskowa Bolesława Mościckiego przed powstaniem polskiego 1. Pułku Ułanów?

- jaki był szlak bojowy 1. Pułku Ułanów w okresie, w którym dowodził nim Mościcki?

- z jakimi problemami zmagał się I Korpus Polski w czasie, gdy dołączył do niego 1. Pułk Ułanów Krechowieckich?

- z jakich powodów rtm. Bronisław Romer zdecydował się podążyć do Murmańska?

16. Przeczytaj broszurę *Bajończycy*, wydaną przez IPN w serii „Bohaterowie Niepodległej” (do pobrania z: <https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/publikacje-edukacyjne-i/129280,Bajonczyzy-19141915.html>). Odpowiedz ustnie na następujące pytania:

- jakie były motywy przebywających we Francji Polaków, którzy odpowiedzieli na inicjatywę Komitetu Ochotników Polskich dla Służby w Armii Francuskiej?
- z jakimi problemami zmagali się ochotnicy polscy po przyjęciu do Legii Cudzoziemskiej?
- jakie godne uwagi postaci walczyły w 2. kompanii 1 Pułku Legii Cudzoziemskiej?
- jak zakończyła się dla bajończyków bitwa pod Arras?
- jakie związki połączyły Legion Bajończyków z Armią Polską we Francji i 43. Pułkiem Piechoty WP?

Przykładowe tematy eseju

1. „Myśmy, legioniści, zrobili ten wstęp do możliwości przelewania krwi za Polskę. Poszliśmy niewielką garstką ludzi, tym różniąc się od wszystkich innych, że swój niewielki strumień krwi, którąśmy mogli dać ze siebie, dać chcieliśmy dla Polski, nie dla czego innego. To jest nasza palma pierwszeństwa w pracy dla ojczyzny”.

Odnosząc się do powyższych słów Józefa Piłsudskiego, spróbuj odpowiedzieć na pytanie, czy legioniści na początku I wojny światowej istotnie jako jedyni byli gotowi na przelewanie krwi dla Polski. Odpowiedź uzasadnij.

2. „W II Korpusie [Polskim] były dwa obozy: obóz czynu, pragnący przedostać się do Francji i walczyć, i drugi, który organizował bez walki powrót do kraju”.

Odnosząc się do zacytowanej konstatacji Edwarda Ligockiego i odwołując się do wiedzy o I wojnie światowej, spróbuj poddać analizie sytuację żołnierza pod koniec tego konfliktu oraz ustalić motywy, jakie mogły decydować o zasygnalizowanych wyborach (walka czy powrót do kraju).

3. „Armia Polska we Francji nie poczęła się ani z inicjatywy jednostek, ani z dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Francuskiej. Wywodzi się ona z tego, co, jako poryw, jako dążenie, zmagających się z przemocą, pokoleń, było wiarą w czyn zbrojny, było testamentem tych, którzy pola naszych walk o niepodległość zlewali krwią odkupienia”.

Wziąwszy pod uwagę przywołaną wypowiedź Wacława Gąsiorowskiego, przedstaw swoje stanowisko w sprawie przyczyn i okoliczności powstania w 1917 r. Armii Polskiej we Francji.

Praca z tekstem źródłowym

Tekst źródłowy nr 1. Początek wojny w Galicji

W pierwszych dniach sierpnia 1914 roku wypadki rozwijały się z zawrotną szybkością. Po zamachu w Sarajewie zrozumieliśmy, że nic nie powstrzyma nawałnicy zdarzeń, których od tak dawna oczekiwaliśmy z takim upragnieniem. Wszystkich trawiła gorączka oczekiwania. Byliśmy pewni, że lada chwila oddziały Związku Strzeleckiego wyruszą do Królestwa i przygotowania do tego rozwijały się z nadzwyczajnym pośpiechem. Piłsudski prowadził pertraktacje z wojskowością austriacką. Komisja Tymczasowa [właściwie: Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych] odbywała posiedzenie po posiedzeniu. Koło Polskie z prezydentem Krakowa Leo na czele zupełnie wytrącone z równowagi szukało kontaktu z Komisją Tymczasową, ale najzupełniej nie zdawało sobie sprawy z powagi chwili. [...]

Tymczasem [...] nie było ani chwili do stracenia. Skonsternowane nieoczekiwanym obrotem wypadków Drużyny Strzeleckie [...] spuściły z tonu i na moje ręce zgłosiły przystąpienie do akcji Piłsudskiego. [...] W ten sposób zatarg, który groził rozbięciem całego ruchu strzeleckiego, został zlikwidowany. Godzinę potem zameldowałem o tym Komendantowi. [...]

Odbyło się historyczne posiedzenie Komisji Tymczasowej, na którym Piłsudski oświadczył zdumionym zebranim, że w Warszawie utworzył się tajny Rząd Narodowy i ten mu zlecił zorganizowanie zbrojnych sił powstańczych. Wywołało to pewną konsternację, tym bardziej że na nieśmiało zapytania obecnych co do składu owego rządu Piłsudski nie chciał nic konkretnego odpowiedzieć.

L. Wasilewski, *Wspomnienia 1870–1904 (1914)*. Fragment dziennika 1916–1926. *Diariusz podróży po kresach 1927*, wstęp i oprac. P. Cichoracki, J. Dufurat, Łomianki 2014, s. 270–272.

Polecenia do tekstu:

1. Dlaczego autor pisze o wybuchu wojny jako o realizacji marzeń? Czy Leon Wasilewski był odosobniony w odczuciu, że wojna światowa może być dla Polaków szczęśliwym wydarzeniem? Swoją odpowiedź uzasadnij.
2. Zastanów się, z czego wynikał pośpiech, który jawi się jako jeden z bohaterów powyższego tekstu.
3. Na podstawie przedstawionego fragmentu oraz własnej wiedzy spróbuj opisać, jaką rolę w momencie wybuchu I wojny światowej odegrał Józef Piłsudski.

Tekst źródłowy nr 2. Bitwa pod Kostiuchówką

Rwie wszystko na mostek. Jedyne droga odwrotu, jedyny cel. Wokół zielone, grząskie bagno.

Na mostku krzyk straszliwy. Tam w mig, piorunem powybijano kolbami, porozdzierano bagnatami żołdatów, co już zaszedłszy z boku, zastąpili drogę. Ciśnięto w bagno wielkich ruskich chłopów, zastano nimi most.

Lecz cofać się dalej nie można. Zatrzymać trza tłum, co wali na nas w zbitej gromadzie, w oszołomieniu, żałośnie jęcząc w trzask u ognia swoje „urra”! Tyraliera [rozproszony szyk bojowy piechoty] od mostku! Podniesione w górę rewolwery. Wyniosła postać Narbutta z błyszczącym niklowym brauningiem rzuca mi się w oczy, gdym dopadł linii. Zewsząd wołania, krzyk – stać, stać – do kontrataku!

Kontratak! Na przedzie linia oficerów. Ślepe na wszystko z odwagi oczy. Z rozkrzyżowanymi rękoma, wołaniem ostatnim, prowadząc do kontrataku – pada Sław, kulą ugodzony w serce.

Walka na śmierć i życie.

Chamska, zacięta pasja.

Tam Mazur-Sękara, podporucznik, nie strzela już, lecz kolbą tłucze, butami kopie z obłądnej, wścieklej pasji, że musi się cofać, uciekać!

[...] Wokół na bagnie, na trzęsawiskach zdradnych, wyciągnięte ramiona, ostatnie, ślepe wysiłki tonących...

Na mostku trup pada gęsto. Przerażliwy trzask ognia miesza się z rozpaczliwym jękiem i wołaniem rannych. [...]

Gdyśmy wpadli na mostek, bezładną kupą go zapelniając, gdyśmy szli, nogami ledwie włócząc, sennie gdzieś z podświadomości wywlokła się jedna, jedyna myśl: tu nam dadzą szkołę. Wytłuką nas na mostku do jednego!

A most dłuży się w nieskończoność! Obok mnie kilku z trzeciej kompanii niesie okrwawionego, bladego jak chusta ppor. Dunina-Nehringa. Za chwilę rzucają go, gdyż krwawi coraz bardziej, a im już sił brak zupełnie.

Skończył się wreszcie mostek. Mijam leżącego trupa z rozwaloną czaszką, szukając w twarzy pilnie, czy nie który z naszych chłopów.

Za mostkiem już twardy, rozkoszny grunt, łączka pokryta krzaczkami, na której instynktownie rozwijamy się w linię szeroką, włócząc ledwie nogami. Obok mnie idzie Edzio bladej straszliwie, dalej Siewicz, żalonym głosem z cicha postępując nad roztrąconą kulami nogą. Podaję mu ramię, lecz niewesoły musiałem mieć wygląd, gdyż za chwilę dziękuje mi za pomoc, że sam już dociągnie do lasku, że blisko już. [...]

Za chwilę słyszę krzyk, wołanie Zygmunta Rosińskiego. Na prawo w skos – pochyłony stoi Wolski Stach i Zygmunt. Obok ktoś leży...

Podbiegamy z Edkiem ostatkiem sił. Leży Adek Goldenberg – ranny w brzuch... Po ziemi się wije, szczęki zaciśnięte, oczy w dołach przepastnych. Obok jakiś inny strzelec ostatni już wydaje dech.

Gorączkowo się sypnęły słowa ze splekanych warg: brać go! Za nogi! Za ramiona! Lecz Adek nie pozwala się ruszyć. – Zostawcie, zostawcie, nie ruszajcie! – charczy przez zaciśnięte zęby.

- Wyjąć mu papiery! Wyjmują je chłopcy szybko, bo Moskale już, już wyciągają po nas ręce. Ostatni raz jeszcze rzucam spojrzenie na straszliwie zmienioną twarz Adka i znikamy mu z oczu.

Przed nami krzaki, do lasku, do okopów drugiej linii jeszcze okropnych dwieście kroków.

Tę linię zapewne obsadzimy – myślę leniwo, z wysiłkiem pracując mózgiem.

Wchodzimy wreszcie na żółty spłacheć okopów. Żołnierze ze wszystkich kompanii pomieszani ze sobą, ledwie że trzymający się na nogach. [...]

Kilka zaledwie minut siedzieliśmy odurzeni, znępani, bez sił w drugiej linii, gdy nagle na prawym skrzydle, pod samym Laskiem Polskim zawyło przeciągłe urra!

W. Lipiński, Szlakiem I Brygady. Dziennik żołnierski, Warszawa 1935, s. 451–457.

Polecenia do tekstu:

1. Spróbuj własnymi słowami opisać sytuację, w jakiej znalazł się narrator tekstu – żołnierz 5. Pułku Piechoty Legionów Polskich. Czy można ją nazwać sytuacją ekstremalną? Wyjaśnij.
2. Nazwij emocje, jakie wywołują u narratora opisywane zdarzenia.
3. Korzystając także z innych źródeł wiedzy, spróbuj ustalić, jaka była specyfika udziału 5. Pułku Piechoty Legionów Polskich w bitwie pod Kostiuchówką. Czym wyróżnia się ta bitwa na szlaku bojowym Legionów?

Tekst źródłowy nr 3. Pokój brzeski – Rarańcza

W czasie gdy się już zdawało, że zbliża się moment, w którym polska władza państwowa zawezwie nas do powrotu – by tworzyć polską armię, spadła na nas straszna wieść o zawartym w Brześciu traktacie.

12 lutego otrzymaliśmy gazety w czarnej obwódce, które przyniosły brzmienie traktatu. Na kartach wykreśliliśmy czerwonym ołówkiem nowe granice Polski – i ze łzami w oczach patrzyliśmy na nie jak na świeżo krwawiącą ranę.

I wtedy zdaliśmy sobie jasno sprawę z tej potwornej sytuacji, w jakiej się znaleźliśmy. Traktat brzeski to nowy rozbiór Polski; to akt zdrady, jakiej dopuścili się wobec nas dotychczasowi „sprzymierzeńcy”.

Z chwilą zawarcia pokoju z Ukrainą (formalnie) i z Rosją (faktycznie) rola Legionów jako takich, z punktu widzenia prawnopaństwowego, została skończona. I wtedy poczęło majaczyć przed nami widmo rozbrojenia. I przenikać poczęła nasze szeregów świadomość, że broni oddać nam nie wolno.

[...]

14 lutego w południe odbyło się „zebranie” oficerów 2. i 3. pułku; z Komendy Korpusu wziął w nim udział ks. Panaś i ja. Mówiło się ogólnie o przejściu do Dowbora-Muśnickiego.

W nocy z 14 na 15 lutego odbywała się u Żymierskiego ostatnia już narada nad samym przejściem. [...] Postanowiliśmy przejść front, by się połączyć z korpusem Muśnickiego. Ustaliliśmy dokładnie czas wymarszu do poszczególnych oddziałów i zakładów z tym, że 15 lutego o g. 10.30 w nocy wszystkie oddziały i zakłady schodzą się u zbiegu dróg, wiodących z Sadogóry i Mahali w stronę Rarańczy [...]. Potem poszliśmy do leśniczówki, gdzie była kwatera dowódcy brygady Hallera; tutaj zastaliśmy Zagórskiego, dowódcę pułku artylerii. Żymierski zameldował brygadierowi o powziętej decyzji i przedstawił szczegółowy plan przejścia. [...] Nie było wtedy nawet czasu na to, by zdać sobie sprawę z doniosłości tego, co się stało. Państwa centralne po traktacie brzeskim zdają się dochodzić do szczytu swej potęgi. Odciążywszy wschodni front, przerzucają niezliczone dywizje na zachód, by przygotować straszne i, jak się zdawało, ostateczne uderzenie marcowej ofensywy. I w takiej chwili wypowiedziana im została jeszcze jedna wojna. Wojnę tę wypowiedziała im Karpacka Brygada.

R. Górecki, *Z moich wspomnień* [w:] *Wspomnienia legionowe. Materiały z dziejów walk o niepodległość*, cz. 1, red. J. Jędrzejewicz, Warszawa 1924, s. 171–174.

Polecenia do tekstu:

1. Jak narrator, żołnierz Polskiego Korpusu Posiłkowego, ocenia warunki traktatu brzeskiego, zawartego pomiędzy państwami centralnymi a Ukrainą?
2. Wyjaśnij, jaki plan powzięli uczestniczący w naradzie u Michała Żymierskiego oficerowie. Co było jego celem?
3. Dlaczego Roman Górecki twierdził, że podjęcie decyzji o przekroczeniu frontu pod Rarańczą przez żołnierzy II Brygady Legionów było wydarzeniem doniosłym?

Tekst źródłowy nr 4. Spór o I Korpus Polski

Krytykuję mnie również za to, że wolałem wejść w porozumienie z Niemcami, niż np. wymaszerować na Wschód. Byłem dość dobrze zorientowany w tym, co się na świecie dzieje. Czytelnik zapyta zapewne, jakim sposobem, znajdując się między dwiema ścianami, niemiecką i bolszewicką, wiedziałem, co się na zewnątrz dzieje. Otóż Niemcy nie są tak przezorni, za jakich przywykliśmy ich uważać. Przegapili radiostację w Bobrujsku, z której oczywiście skwapliwie, aż do demobilizacji, korzystałem. [...] Stacja w Bobrujsku przejmowała depesze z Berlina, Moskwy, Kijowa, a nawet Paryża. Zestawienie telegramów dawało rzeczywisty obraz tego, co się

wtenczas na świecie działo. Niemcy stale chępliwi się zwycięstwami i oświadczeni, że nadchodzi ostatnia minuta dla ententy; odwrotnie, telegramy z wieży Eiffla, były bardzo powściągliwe, ale pozwalały przypuszczać, że dzień sądu ostatecznego nad Niemcami jest bliski.

Zastanawiając się nad tym, co mam robić, wybrałem porozumienie się z Niemcami, a co za tym szło z Radą Regencyjną, o którą chciałem się oprzeć. Lepszego wyjścia nie było. Nie znaczy to, że szukałem współdziałania z Niemcami lub uznałem ich władzę bez zastrzeżeń. Gdyby Niemcy byli zdolni do dedukcji, łatwo odgadliby, co mnie do pertraktacji z nimi zmusiło, a wtedy albo przejechaliby nam „po brzuchach”, albo uprzednio rozbroiwszy, rozpędzili nas na cztery wiatry. W najlepszym razie zamknęliby w jakimś koncentracyjnym obozie.

Niemcy nie godzili się na przewiezienie uzbrojonego Korpusu do kraju, gdy właśnie nasza w nim obecność była konieczna z powodu przybliżającej się rozgrywki. Przez czas jakiś łudziłem się, że to mi się uda, ale tylko do chwili, kiedy nadeszło zarządzenie o demobilizacji.

Rozpocząłem walkę z bolszewikami na wpół uzbrojony, wśród okoliczności, które wygranej bynajmniej nie sprzyjały. Udało się! Dlatego sądziłem, że jeśli nie można przejść do kraju z orężem, to należy w ogóle wrócić jak najprędzej, a tam – co Bóg da! Zdecydowałem się na to, wszystkie wysiłki skierowałem, aby ten powrót wyrobić. Niemcy niechętnie się na to godzili. Szczególniej nie podobał się im mój własny powrót do kraju; podsuwali mi myśl wyjazdu na Syberię, może dlatego, że najbardziej im dokuczyłem, dowodząc w czasie wojny wojskami syberyjskimi. Jednak dopóty ich przekonywałem, aż uzyskałem zgodę na to, że przewieźli na swoje tyły kadry większości przyszłego wojska polskiego. Była to moja wielka wygrana nad nimi. Demobilizacja Korpusu była na razie rzeczą bardzo przykrą, ale najlepszym wyjściem na dalszą metę.

J. Dowbor-Muśnicki, *Moje wspomnienia*, Warszawa 1935, s. 234–235.

Polecenia do tekstu:

1. Na podstawie znajdujących się w tekście informacji odpowiedz, jak gen. Józef Dowbor-Muśnicki uzasadniał zgodę na rozbrojenie I Korpusu Polskiego.
2. Jaki cel wyznaczał sobie Józef Dowbor-Muśnicki jako dowódca I Korpusu? Co udało mu się osiągnąć?
3. Zastanów się, co miał na myśli generał, gdy mówił o „przybliżającej się rozgrywce” w kraju. Co było stawką?

Tekst źródłowy nr 5. Charakter korpusów na Wschodzie

Hasłem przewodnim naszej siły zbrojnej była służba ojczyźnie z bronią w rękę. W oddziałach obowiązywała karność służbowa, jakiegokolwiek komitety, komisarze i agitacja polityczna w szeregach były wzbronione; jako cel dodatkowy wskazałem obronę życia i mienia naszych ziomków na kresach i dopomożenie wygnańcom z Polski do powrotu. Ta projektowana przeze mnie obrona polskiej własności nie podobała się naszym radykałom, zarzucali mi więc często w słowie i druku, że formuję oddziały polskie dla obrony obszarników, zapominając o tym, że każdy polski majątek posiadał polską administrację i był placówką kulturalną w kraju, do którego nasze historyczne prawo nie wygasło. [...]

Objawem, niesłychanie utrudniającym akcję formowania III Korpusu, był rozkład wewnętrzny; dowódcy stracili wiarę w możliwość rozkazywania, żołnierze zaś polscy, biorąc udział w ciągu dziesięciu miesięcy w rozpasaniu ogólnym, ulegli w znacznym stopniu hasłom wywrotowym. Walczyć z tym objawem mogły tylko związki wojskowych Polaków, o ile posiadały wśród członków oficerów wykształconych, z rozwiniętym poczuciem obywatelskim, ale takich było mało; co lepsi zginęli na wojnie, olbrzymia zaś większość zachowywała się zupełnie biernie. Związki, pod wpływem rosyjskich „sowietów”, zatraciły prędko właściwy im charakter, stały się klubami politycznymi o hasłach przeważnie demagogicznych, były nawet bardziej niebezpieczne niż „sowiety”, gdyż wodzili w nich rej rodacy, ludzie inteligentni, ambitni a bardzo partyjni, nieposiadający w sobie, poza umundurowaniem, nic wojskowego; komitety wyłonione ze związków składały się prawie wyłącznie z adwokatów, lekarzy, urzędników, z minimalną domieszką fachowców, wybranych tylko dla celów dekoracyjnych. Dokładnym ich wyrazem był Naczpól.

E. de Henning-Michaelis, *W zamęcie („burzy dziejowej” część trzecia)*. 1917–1918, Warszawa 1929, s. 18, 20–21.

Polecenia do tekstu:

1. Jakie cele wyznaczał podległym sobie oddziałom dowódca III Korpusu Polskiego gen. Eugeniusz de Henning-Michaelis?
2. Dlaczego obrona przez żołnierzy korpusów majątków ziemian polskich wywoływała wówczas – w latach 1917–1918 – szczególne kontrowersje?
3. Spróbuj opowiedzieć własnymi słowami, jakie trudności towarzyszyły formowaniu oddziałów polskich na Wschodzie.

Tekst źródłowy nr 6. Początki Legionu Bajończyków

Nastąpiły we Francji dni zamętu i paniki powszechnej. Naraz zaniechano przyjmowania w sklepach papierowych pieniędzy. Banki zamykano.

Zakłady przemysłowe, fabryki, środki komunikacyjne wpadały w febrę powszechnej mobilizacji.

W dniu 2 sierpnia, w czasopismach paryskich, ukazała się pierwsza wiadomość o utworzeniu Komitetu Wolontariuszów Polskich, Komitetu, złożonego z prezesa Związku Sokołów, [Wacława] Gąsiorowskiego, oraz Jana Danyszka, dr. Motza i B. Zakiewicza.

Tuż za tą notatką do kwatery Komitetu ruszyły całe chmary Polaków, zaskoczonych wojną, niewiedzących, jak sobie dać radę, gdzie znaleźć utraconą wskutek zamknięcia warsztatu pracę, jak uchronić się przed deportacją.

Rząd francuski równocześnie z ogłoszeniem mobilizacji nakazał natychmiastową i przymusową rejestrację wszystkich przebywających na ziemi francuskiej cudzoziemców oraz osadzenie wszystkich poddanych niemieckich i austriackich w obozach koncentracyjnych.

Jak powiedzieliśmy wyżej, we Francji, czasu letniego sezonu, było mnóstwo całe Polaków, którzy zjechali byli na wczasy, wypoczynek, rozrywki. [...] Wszyscy ci Polacy, za całą legitymację posiadali paszport austriacki, pruski lub rosyjski. [...] Co więcej jeszcze, kolonia polska we Francji, w młodym swym odłamie, miała w ogóle zastęp ludzi, nieuznających paszportu, skazanych na przymus bytowania bez żadnej legitymacji. [...]

Przepisy rejestracyjne były tymczasem bezwzględne, surowe, nieskłonne do żadnych ustępstw, Francja musiała gotować się do walki na śmierć i życie, musiała więc usuwać wszystko, co przedstawiało jakąkolwiek wątpliwość.

Reprezentacji żadnej innej, zdolnej w takiej chwili wziąć rodaków w obronę, nie było. Był za to Komitet Wolontariuszów Polskich. Do tego Komitetu zaczęły się zbiegać tłumy, już nie ochotników samych, lecz w ogóle ludzi, pozbawionych nieraz środków do życia, głodnych, wylękłych, zagrożonych deportacją.

[...]

Tymczasem zamęt wzrastał. Paryż, a z nim Francja wyludniały się. Co dnia krocie rezerwistów szły i nikły w obozach. Pozostałą ludność ogarnęło chorobliwe zdenerwowanie. Każda twarz młodzieniaszka, zdolnego pod karabin mężczyzny, a nieodzianego w uniform wojskowy, wywoływała oburzenie, indagacje uliczne, pomruk tłumów.

[...]

Komitet Wolontariuszów [...] pracował bez wytchnienia. Pracować musiał, choć de facto nie miał żadnego po temu prawa. [...]

Dalej, kiedy pomiędzy kandydatów na ochotników zaczęły wciskać się coraz gwałtowniej tłumy całe rodaków, zagrożonych wywiezieniem ich do obozu koncentracyjnego, żądając i jęcząc o świadectwo, że choć poddaństwa austriackiego, szczerzy się Polakami, wówczas dla odzieszczenia się od tych nieszczęśliwych, Komitet zaczął wydawać... „dokumenty polskości” [...]

Ochotników zaczęły się zgłaszać chmary całe. [...]

Zapał przecież nie był równomierny, bywał nawet aż nadto często udany.

Krom [oprócz] tych, którzy szli z istotnego porywu, byli tacy, którzy zgłaszali się dla-

tego, aby osiąść kartę ochotnika, aby tą kartą okupić sobie spokojne bytowanie we Francji, aby uwolnić się przy superrewizji, aby później symulować chorobę, aby w ten sposób ująć przed powołaniem do wojska rosyjskiego. [...]

Byli więc i tacy, i jakże liczni, [...] którzy zgłaszali się lojalnie do rosyjskiej ambasady z biletami wojskowymi i szli pod jej rozkazy, nie chcąc ani wiedzieć, ani słuchać o Komitecie Wolontariuszów, o ofiarnym pójściu za hasłem polskiego imienia.

Byli znów i zatraceni różnego autoramentu. Szumowiny wszelakich warstw, wólczące się zazwyczaj bez jutra, żyjące z łaski, z datków, z odczepnego. I ci się także zgłosili. Między nimi byli ludzie niepozbowieni może szlachetniejszych uczuć. Wojna mogła być dla nich przekreśleniem procesu o fałszerstwo weksla, o sprzeniewierzenie, zmazaniem winy, odkupieniem grzechu młodości. [...]

W tej pierwszej gromadzie, z której dopiero w przyszłości miał się wytworzyć typ ochotnika polskiego w wojsku francuskim, typ przyszłego instruktora i pioniera Armii Polskiej, były wszystkie warstwy, wszystkie wyznania religijne i społeczne, wszystkie złe i dobre żywioły.

Jedna cecha łączyła z początku wszystkich tych ochotników. Na imię jej było wielka bieda. Ubóstwo raptowne. Wykolejenie. Stracenie gruntu pod nogami.

Trzeba było na gwałt te szeregi ratować, trzeba było je organizować, trzeba było je zająć, uchronić przed rozproszeniem.

W. Gąsiorowski, 1910–1915 *Historia Armii Polskiej we Francji*, Warszawa 1931, s. 140–146.

Polecenia do tekstu:

1. Spróbuj opisać własnymi słowami ukazaną w tekście atmosferę Paryża na początku I wojny światowej.
2. Jakie perspektywy mieli obywatele Austrii i Niemiec – także Polacy – którzy znaleźli się w tym czasie w granicach Francji?
3. Czym można tłumaczyć początkowy sukces akcji gromadzenia kandydatów do wojska, prowadzonej przez Komitet Wolontariuszów Polskich? Jakie motywy kierowały ochotnikami polskimi?

Tekst źródłowy nr 7. Geneza 5. Dywizji Syberyjskiej

A niebawem przyszła wielka zawierucha wojny światowej – i oto w 1917 roku, w pół wieku po pamiętnej egzekucji irkuckiej, a w osiemdziesiąt lat po egzekucji powstańców w Omsku, runął tron carski, Rosja została ogarnięta płomieniem rewolucji. W tymże roku – i to właśnie w Omsku i Irkucku – zaczęła się tworzyć na Syberii znowu powstańcza zbrojna siła polska.

Zrazu niedługie było istnienie tej powstańczej siły zbrojnej. Rewolucja bolszewicka zmioła oddział omski, a oddział irkucki poddała pod zwierzchność czerwonej gwardii, gdzie niebawem uległ rozbiciu w walkach pod Jakuckiem. Zamęt panujący na całym obszarze Rosji coraz bardziej utrudniał nie tylko organizację społeczeństwa polskiego, ale nawet rozeznanie się w położeniu politycznym, zwłaszcza że z Polski nadchodziły wieści sprzeczne i to bardzo spóźnione. W każdym razie czy to przez gazety, czy przez wysyłanych różnymi drogami tajnych wywiadowców politycznych, czyli emisariuszy, dowiadywano się w końcu o rozwiązaniu Legionów, uwięzieniu Józefa Piłsudskiego w Magdeburgu, o poddaniu się generałów Józefa Dowbora-Muśnickiego rozkazom Rady Regencyjnej, o krzywdzącym Polskę pokoju brzeskim, o przejściu karpackiej brygady Legionów pod Rarańczą, o bitwie pod Kaniowem, a nawet o tworzeniu się oddziałów polskich we Włoszech i Francji. Rozpoczęło się spiskowanie, zwłaszcza pomiędzy Polakami jeńcami w Berezówce pod Wierchnieudińskiem, w Nowonikołajewsku, w Semipałatyńsku u stóp Altaju, i w Orenburgu, bliskim gór uralskich. Naradzano się nad sposobami przyścia z pomocą dalekiej Ojczyźnie, przygotowywano się do odjazdu z Syberii, by podążyć pod barwy narodowe w Ameryce i Francji drogą przez Daleki Wschód i oceany... Odjazd ten miał być dokonany przy pomocy organizacji polskich na ziemi chińskiej oraz dzięki współdziałaniu z ochotniczymi wojskami (legionami) czeskimi. Legiony czeskie, wobec pokoju brzeskiego i wynikłego stąd zwinięcia frontu rosyjsko-niemieckiego, jechały okrężną drogą przez Syberię na front francuski, by tam znów podjąć walkę z Niemcami – tę walkę, do której rwały się i serca Polaków na Syberii, słyszających o krzywdach wyrządzonych Polsce przez Niemców.

Ale nie dane było prawie nikomu z ochotników polskich i czeskich dotrzeć do owego celu upragnionego, na pole walki przeciw Niemcom. Przewóz wojsk czeskich na Wschód został przerwany i utrudniony początkowo drobnymi zatargami z Armią Czerwoną, następnie zaś wiadomością o rozkazie rozbrojenia Czechów i odesłania ich jako jeńców wojennych do Austrii. Nie chcąc do tego dopuścić, Czesi rozpoczęli zbrojną siłą przebijanie się przez wschodnią Rosję i Syberię, wskutek czego ogromny szmat ziemi od Wołgi po Ocean Spokojny w krótkim czasie odpadł od bolszewików i przeszedł pod nową władzę, początkowo umiarkowaną, następnie jednak, po zamachu dokonanym w Omsku przez admirała Aleksandra Kołczaka, zbliżającą się niestety coraz bardziej ku dawnym carskim poglądom i sposobom rządzenia.

Nim do tego zamachu doszło, już na Syberii i we wschodniej Rosji uformowało się młode, pełne zapału, ufności we własne siły i w słuszność swej sprawy, ochotnicze Wojsko Polskie. Tworzyło się dorywczo, bez powziętego z góry planu, bez niczyjego rozkazu – tylko za nakazem serca i sumienia, który jak prąd elektryczny, silny choć niewidzialny, przebiegał całą Syberię. Wybiegał nawet dalej, poza Syberię. Już na europejskim gruncie, w Samarze koło Wołgi, zawiązuje się oddział polski, jeden z najlepszych pomysłów wybitnego pisarza Jerzego Bandrowskiego. O kilka tysięcy

kilometrów dalej, o dwa tygodnie szybkiej jazdy koleją, w leżącym już na ziemi chińskiej Harbinie, formują się szwadrony polskiej jazdy... A pośrodku ileż innych utworzyło się polskich formacji wojskowych! Są drobne oddziały w Orenburgu, Ufie, Czełabińsku, Semipałatyńsku, są i pokaźniejsze liczebnie legiony: omski i irkucki. A już długo trzeba by wyliczać różne „zborne punkty”, gdzie gromadzą się ochotnicy, by przyłączyć się do wspomnianych formacji. Ale i te formacje niedługo istnieją samoistnie. Wszyscy rozumieją, że trzeba się skupić, zjednoczyć, bo w gromadzie i jedności jest siła. Odbywają się zjazdy, porozumienia, narady. Niebawem dochodzi do zespolenia się wojsk polskich w Rosji Wschodniej w jedną całość. Na ich czele staje major II Brygady Legionów, wkrótce mianowany pułkownikiem, Walerian Czuma, który pod Rarańczę przedostał się do Rosji, brał udział w bitwie pod Kaniowem, a w Moskwie dostał od generała Józefa Hallera rozkaz organizowania polskich oddziałów na Wschodzie. [...] W ten sposób między odruchowym i samoradnym porywem powstańców Sybiraków a między oddziałami polskimi sformowanymi w Ojczyźnie została nawiązana jak najściślejsza łączność zarówno tradycji, jak i ideologii.

J. Birkenmajer, *Polska dywizja w tajgach Syberii*, red. M. Korczyńska, G. Korczyński, Kraków 2015, s. 21–30.

Polecenia do tekstu:

1. Na podstawie tekstu przedstaw warunki, w jakich dokonywało się na Syberii formowanie wojska polskiego.
2. Jak rozumiesz fragment tekstu, w którym mowa o tym, że „wszyscy [Polacy] rozumieją, że trzeba się skupić, zjednoczyć”? Co mogło być celem takiej konsolidacji?
3. Korzystając z tekstu i innych źródeł wiedzy, opowiedz, z kim sprzymierzyło się walczące na Syberii wojsko polskie (1. Pułk Strzelców, 5. Dywizja Syberyjska) i przeciw komu walczyło. Jaki był koniec dziejów 5. Dywizji?

Tekst źródłowy nr 8. Armia Polska we Francji

Zima we wschodniej Francji 1918–1919 była typową zimą francuską: deszcz, mgły, niebo stale zasnuwane chmurami. Wszędzie błoto, mniejsze lub większe kałuże. Trzeba stale osuszać mundury, ekwipunek, skrobać błoto po codziennych chlapach. W wolnych od służby wieczorach dla jednych gra w karty, dla drugich kibicowanie lub pisanie listów.

Ruch w całej dywizji spowodował w styczniu masowy napływ byłych jeńców austriackich z Włoch i tworzenie dalszych dywizji, do których 1. Dywizja musiała dostarczyć zasiłki kadrowe. Około jednej trzeciej oficerów i szeregowych odeszło z pułków 1. Dy-

wizji, a na ich miejsce przybyli nowicjusze z wyszkoleniem i dyscypliną austriacką. Tych trzeba było przyswoić i przeszkolić w systemie francuskim. Z szeregowcami poszło to łatwiej. Będąc wytrawnymi żołnierzami, zahartowanymi w ogniu bitewnym, szeregowcy szybko opanowali musztrę i nauczyli się obchodzić z odmiennym uzbrojeniem. Natomiast niektórzy oficerowie nie mogli długo wyżyć się cesarsko-królewskich nawyków w traktowaniu podkomendnych i tworzyli zawiązaną we Włoszech – jak się jeden wygadał – własną „sitwę” w celu wzajemnego podciągania się wzwyż, co poniekąd odbijało się na pożądanym najszybszym ujednostajnieniu się koleżeństwa w korpusie oficerskim.

Przybył gen. Haller na nową lustrację dywizji. Na odprawie oficerskiej nie mógł nam jeszcze podać daty odjazdu do Polski, prosząc o zachowanie cierpliwości, gdyż dzień taki jest już niedaleki, a „kiedy staniemy na polskiej ziemi, będzie inaczej”. [...] W tym czasie dzięki masowemu napływowi byłych jeńców austriackich z Włoch oraz byłych jeńców niemieckich z obozów we Francji i Anglii, ochotników z Ameryki i z różnych zakątków świata pułki i dywizje rosły jak grzyby po deszczu. 1. i 2. Dywizja były gotowe do odjazdu do Polski, 3. i dalsze poważnie zaawansowane w formowaniu swych części składowych.

W szybkim tempie stan liczebny Armii Polskiej we Francji wzrósł w następnych kilku miesiącach do około 120 tysięcy ludzi [liczba przesadzona – zob. wystawa] z pełnym uzbrojeniem. Po zawieszeniu broni Stany Zjednoczone, posiadające we Francji ponad milion żołnierzy, nie zabierały z powrotem uzbrojenia i nagromadzonych różnych materiałów wojennych. Francja również dysponowała ogromnymi nadwyżkami, a to sprzyjało należytemu wyposażeniu wojsk polskich.

Dzięki temu i żywej przyjaźni dla wiernego sprzymierzeńca mogła przybyć przez pobite Niemcy do Polski armia w sile: 18 pułków strzelców pieszych, 8 pułków artylerii polowej i ciężkiej, blisko 2 pułki kawalerii (szwoleżerów), 1 pułk czołgów, 3 baony saperów i 7 eskadr lotniczych oraz zapasowych: 12 batalionów piechoty, 6 baterii, 1 szwadron kawalerii i 3 kompanie saperów. Dalej szły różne wojska techniczne, parki artyleryjskie, tabory i służby pomocnicze.

W. Trawiński, *Odyseja Polskiej Armii Błękitnej*, wstęp i oprac. W. Suleja, Wrocław 1989, s. 291–295.

Polecenia do tekstu:

1. Na podstawie tekstu spróbuj własnymi słowami przedstawić sytuację Armii Polskiej we Francji na przełomie 1918 i 1919 r.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób szybko zwiększyły się szeregi stosunkowo niewielkiej dotychczas armii. Jak to się stało, że pozyskała ona dużą ilość sprzętu i uzbrojenia?
3. Jakie trudności wiązały się z faktem, że nowo rekrutowani oficerowie i żołnierze pochodzili z armii Austro-Węgier?

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

- Bagiński H., *Wojsko polskie na wchodzie 1914–1920*, Warszawa 1921.
- Błękitna Armia gen. Józefa Hallera. *Zbiór studiów*, red. M. Giętkowski, Ł. Nadolski, Bydgoszcz 2018.
- Chwalba A., *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018.
- Chwalba A., *Wielka wojna Polaków 1914–1918*, Warszawa 2018.
- Cichoracki P., *Bajończycy. Polscy ochotnicy w armii francuskiej w latach 1914–1915*, „Biuletyn IPN” 2008, nr 11–12.
- Drozdowski M., *Naczelny Komitet Narodowy (1914–1918). Polityczne i organizacyjne zaplecze Legionów Polskich*, Kraków 2017.
- Garlicki A., *Geneza legionów. Zarys dziejów Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych*, Warszawa 1964.
- Kirszak J., *Związek Walki Czynnej*, „Biuletyn IPN” 2008, nr 5–6.
- Lipiński W., *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918*, Warszawa 1935.
- Muszyński W., *Białe legiony 1914–1918. Od Legionu Puławskiego do I Korpusu Polskiego*, Warszawa 2018.
- Muszyński W., *Białe legiony przeciwko bolszewikom. Polskie formacje wojskowe w Rosji 1918–1920*, Warszawa 2019.
- Nałęcz T., *Irredenta polska*, Warszawa 1992.
- Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*, Warszawa 1978.
- Pajewski J., *Pierwsza wojna światowa 1914–1918*, Warszawa 2014.
- Potkański W., *Polski ruch paramilitarny na terenie Galicji przed wybuchem Wielkiej Wojny w roku 1914*, „Kwartalnik Historyczny” 2009, nr 2.
- Potkański W., *Ruch narodowo-niepodległościowy w Galicji przed 1914 rokiem*, Warszawa 2002.
- Sierchuła R., Muszyński W., *Józef Dowbor-Muśnicki 1867–1967*, Warszawa 2019.
- Suleja W., *Józef Piłsudski*, Wrocław 2004.
- Śladkowski W., *Emigracja polska we Francji 1871–1918*, Lublin 1980.
- Wrzosek M., *Aktywność Polaków i polski ruch wojskowy przed wybuchem pierwszej wojny światowej (1908–1914)*, „Studia Podlaskie” 2007/2008, t. 17.
- Wrzosek M., *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917–1920*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 2.
- Wrzosek M., *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917–1918*, Warszawa 1988.

POLECAMY

do pobrania, przeczytania i oglądania w internecie:

artykuły

- Kaczmarski K., Muszyński W., Sierchuła R., *Od Legionów do Polskiego Korpusu Posiłkowego*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/57375,Od-Legionow-do-Polskiego-Korpusu-Posilkowego.html?search=1869548871>
- Kosiński P., *Legiony to żołnierska nuta*, <https://www.polska1918-89.pl/pdf/legiony-to-zolnierska-nuta,5268.pdf>
- Leśkiewicz R., Muszyński W., *Przeciw bolszewii. Polskie „Białe Legiony” w Rosji 1918–1920*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/62649,Przeciw-bolszewii-Polskie-quotBiale-Legionyquot-w-Rosji-19181920.html?search=1869548871>
- Polacy w walce o niepodległość 1914–1918*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/niepodleglosc/69909,Polacy-w-walce-o-niepodleglosc-1914-1918.html?search=1869548871>
- Ruciński P., *Armia Polska we Francji (1917–1919) – ochotnicze wojsko przyszłej Polski*, <https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/137941,Armia-Polska-we-Francji-19171919-ochotnicze-wojsko-przyszlej-Polski.html>

broszury

- Gałęzowski M., *Bajończycy*, Warszawa 2021 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)
- Gałęzowski M., *Bolesław Mościcki, Bronisław Romer*, Warszawa 2021 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)
- Gałęzowski M., Kirszak J., *Józef Piłsudski*, Warszawa 2019 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)
- Gałęzowski M., *Wacław Lipiński*, Warszawa 2019 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)
- Gąsowski T., *Władysław Belina-Prażmowski*, Warszawa 2020 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)
- Kirszak J., *Generał Kazimierz Sosnkowski (1885–1969)*, Warszawa 2013 (broszura IPN z serii „Patroni Naszych Ulic”)
- Koreś D., *Józef Szostak „Filip”*, Warszawa 2019 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)

Kozłowska A., *Bolesław Roja*, Warszawa 2021 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)

Magdoń J., *Leopold Lis-Kula*, Warszawa 2019 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)

Męczykowska B., *Józef Haller*, Warszawa 2020 (broszura IPN z serii „Bohaterowie Niepodległej”)

inne materiały edukacyjne

Ćwiczenia i komiks: *Józef Haller (1873–1960)*, oprac. Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Gdańsku, <https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/100848,Dla-nauczycieli-i-uczniow-Cwiczenia-i-komiks-o-gen-Jozefie-Hallerze-do-pobrania.html>

Infografika: *Armia Polska we Francji*, oprac. Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej we Wrocławiu, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/infografiki-historyczn/137701,Armia-Polska-we-Francji-19171919.html>

Skoroszyt edukacyjny: *Na szlakach historii w Małopolsce. Galeria wielkich Polaków*, oprac. Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Krakowie, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/teki-edukacyjn/93018,Na-szlakach-historii-w-Malopolsce-Galeria-wielkich-Polakow.html>

Pakiet edukacyjny: *Polski gen wolności. 150 lat walk o Niepodległość (1768–1918)*, oprac. Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej IPN w Szczecinie, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/teki-edukacyjn/96981,Polski-gen-wolnosci.html>

Teka edukacyjna: *11 listopada*, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/teki-edukacyjn/93012,11-Listopada.html>

Wybór źródeł: *Polskie drogi do niepodległości 1914–1918. Wybór źródeł do szkół*, wyb. i oprac. K. Helik, P. Kowalski, M. Zapolska-Downar, Łódź–Warszawa 2020, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/teki-edukacyjn/138161,Polskie-drogi-do-niepodleglosci-19141918.html>

Zbiór zadań: A. Chomicz, *Kształtowanie granic Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1923. Łamigłówki dla uczniów szkół podstawowych*, Gdańsk 2021, <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/teki-edukacyjn/140996,Kształtowanie-granic-II-Rzeczpospolitej.html>

portale internetowe

<http://www.polska1918-89.pl/>

edukacja.ipn.gov.pl

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/>

POLECAMY

do pobrania ze stron: ipn.gov.pl (zakładka: edukacja)
edukacja.ipn.gov.pl (zakładka: wystawy)

Bunt robotników. Grudzień '70 – luty '71
Cichociemni
Koniec PRL – rok 1989
Kresy – Ziemie wschodnie Rzeczypospolitej
Krok ku wolności. Protesty robotnicze w czerwcu 1976 r.
Krzyż – symbol wiary i wolności. 60. rocznica obrony krzyża w Nowej Hucie
Marzec 68
Niemieckie obozy zagłady
„Operacja polska” NKWD 1937–1938
Podziemie niepodległościowe na Kielecczyźnie po 1944 r.
Polacy ratujący Żydów w czasie II wojny światowej
Polacy w bitwie o Wielką Brytanię
Polski wysiłek zbrojny w I wojnie światowej 1914–1918
Polskie Państwo Podziemne
Polskie Symbole Narodowe
Powstania śląskie 1919–1921
Powstanie Warszawskie 1944. Bitwa o Polskę
Powstanie Wielkopolskie 1918–1919
Poznański Czerwiec 1956
Przełom. Sierpień 1980 i „Solidarność”
Sąsiedzka krew. Ludobójstwo wołyńsko-galicyskie 1943–1945
Stan wojenny 1981–1983
Traktat ryski 1921
Walka o duszę narodu. Wokół obchodów Milenium i tysiąclecia 1956–1966
Wojna z bolszewikami. Bitwa warszawska 1920
Wojsko polskie i jego tradycje 1918–1939
Wrzesień 1939. Polska wobec niemieckiej i sowieckiej agresji
Zagłada Żydów europejskich
Zbrodnia Katyńska 1940. Zagłada polskich elit
Zbrodnia nieukarana – łagry sowieckie
Zbrodnie niemieckie i sowieckie na Polakach 1939–1945
Żołnierze Wyklęci. Podziemie niepodległościowe 1944–1963

Baza wystaw elementarnych IPN jest stale rozbudowywana o nowe tytuły. Zachęcamy do śledzenia nowości.

Notatki nauczyciela